هەڵسەنگاندنکی زانستییانە بۆ فکر و فەلسەفەی کارل مارکس

پرۆفیسۆر. د. ئارمین پفاف تروگبەر*

لە ئامانیەوە: ئاردەڵان عەبدوڵا

کارل مارکس یەکێکە لەو فەیلەسوفانەی ماوەی سەدە و نیوەک دەبێت جیهانی بەخۆیەوە خەریک کردووە، تارمایی ئەم فەیلەسوفە گەیشتۆتە کوردستانیش. بەداخەوە لای خەمان دوو بۆچوون لەبارەی مارکسەوە هەیە، یەکێکیان وەکو شێخکی تریقەت سەیری مارکس دەکات و دەروێش ئاسا دوای کەوتووە. ڕەوتێکی تریش بەبێ ئەوەی یەک وشەی مارکسی خوێندبێتەوە، دژایەتی دەکات و بە شەیتان و کافر و مولحیدی دادەنێت. هەربۆیە پێم باشبوو وتاری ئەم پرۆفیسۆرە ئامانیە بکەم بە کوردی، کە هەڵسەنگاندنکی زانستیی و بێلایەنانەی بە فکر و فەلسەفەی مارکس کردووە. بۆ هیوایەی خوێنەری کورد دیدگایەکی نوێی لەبارەی ئەم فەیلەسوفە ناسراوەی جیهانەوە هەبێت.

مارکسیزم لە نێوان ئایدیاڵیزیا و زانستدا

لە ڕاپرسیەکی کەناڵی BBC بەریتانیدا کە لە ساڵی 2005 دا کرا، لەبارەی گەورەترین فەیلەسوفی جیهان لە مێژوودا، کارل مارکس پلەی یەکەمی هێنابوو لە لیستی 100 فەیلەسوفی جیهان و ڕێژەی 28٪ ی دەنگی دەنگدەرانی ئەو ڕاپرسیەی بردبوو. ئەمە لە کاتێکدایە کە دنیابینی و تێوانین و بنەمای سەرەکی بیرکردنەوەی مارکس، چ لە ڕووی فەرم و چ لە ڕووی ناوەڕۆکەوە، گوزارشت لە سیستەمێکی دیکتاتۆریانە دەکات.

لە ڕاپرسیەکی کەناڵی BBC بەریتانیادا کە لەسەر سایتەکەی خۆیان لە بینەرانی پرسیبوو، لەبارەی ئەوەی کە گەورەترین فەیلەسوفی جیهان لە مێژوودا کێیە؟ بە ئەم مەبەستەش لیستێکی 100 کەسییان ئامادەکردبوو.

کارل مارکس ڕێژەی 28٪ی دەنگەکانی بینەرانی کەناڵەکەی بەدەستهێنابوو، بەم شێوەیش پلەی یەکەمی لیستەکەی بەرکەوتبوو. ئەم ڕاپرسیە لە ساڵی 2005 دا سازکرابوو.

هەر لەهەمان ساڵدا گۆڤاری Der Spiegel دەرشپیگلی ئەڵمانیاش لە ژمارەیەکی تایبەتیدا لەژێر ناونیشانی «دەوزمەکە دەگەڕێتەوە، دەستپاتی نوێی چەپەکان» راپەرتەکی بڵاوکردەوە، ئەو راپەرتە لەو ساڵەدا زەرترین فرۆشی هەبووە. بەواتایەکی تر مارکس جارێکی تر دەتەوە مەیدان، ئەمەش بەهەرحاڵ تەنها لە رێگەی ڕووتە سیاسییە چەپەکانەوە دەبێت. ئەمەش دوو وێنەی دژبەیەکمان لەیەک کاتدا پێ پیشان دەدات:

لەلایەکەوە فەلەسەفەی مارکسیزم وەکو زانستێکی کۆمەڵناسی کلاسیک دەردەکەوێت، کە بنەما سەرەکییەکان و تێوانییەنەکانی خۆی بە شیکردنەوە و پشکۆتنی مێژوو، هەروەها بنەما سەرەکییەکانی سیستمی کەپیتالیزم خڕیک دەکات.

لە لایەکی ترەوە مارکسیزم وەکو بەرهەمێک دەردەکەوێت کە بریتییە لە ئایدیەلۆژیایەکی بەرز، ئەم ئایدیەلۆژییەی دەبێتە بەرنامەییەکی ڕەحی بۆ بزووتنەوە چەپە رادیکاڵەکان و سیستمە کۆمۆنیستییە دیکتاتۆرییەکان.

ئەم وتارەی بەردەستان، هەوڵ دەدات شیکردنەوەییەکی ورد بۆ بنەما سەرەکییەکانی ئەم فکرە بکات، لە هەمانکاتیشدا ئەو ڕەخنانە بخاتەوو کە لە توانا رادیکاڵییە سیاسییەکانی ئەم فکرە دەگیرێت.

کۆشە میتۆدییەکانی تێوانین و شیکردنەوەکانی مارکس

لەڕەدا لە رووی میتۆدەوە، روو بەووی چەند کۆشێک دەبینەوە، کە ئەمەش وامان لێدەکات دوو کارەکتەری دژ بەیەک و جیاواز لە کارو بەرهەمەکانی کارل مارکس و فریدریک ئەنگڵس ببینین و هەستی پێ بکەین.

لەو چل بەرگەی کە بە ناوی «کۆبەرهەمی مارکس و ئەنگڵس» هەن، لەو دەستنووسانەدا بەهیچ شێوەیەک یەک ڕەچکەی پشکۆتن و تیۆرییەکی سیاسی تەکەم و بەرنامە بۆ داڕێژراو نابینین. هەروەها لەو بەرهەمانەدا هیچ رێگەیەکی ڕەک و دروست دیار نییە، کە مرۆڤایەتی بەرەو سیستمی سۆشیالیستی بەرێت یان بەرەو کۆمەڵگەیەکی بێ چینی کۆمەڵایەتیی و یەکسانمان بەرێت. بگرە ئەوان ئەمەیان بە شێوەیەکی لابەلاو لە چوارچێوەیەکی گشتیدا باسی ئەو بابەتانەیان کردووە. هەرئەمەش ئەو راستییەمان بۆ دەردەخات، کە بۆچوونە سیاسییەکانی مارکس و ئەنگڵس دوو وێنەی دژبەیەکی تێدا بەدیدەکرێت.

هەربۆیە دەبینین فیلسوفێکی هومانیستی وەکو ئەریک فرۆم پشت بە دەستنووسکانی ئەوان دەبەستێت، لەهەمان کاتیشدا دیکتاتۆرێکی وەکو جۆزێف ستالین-یش، بەهەمان شێوە پشت بە دەستنووسکانی ماركس و ئەنگڵس دەبەستێت. هەروەها لایەک کاتدا ڕووتە سۆسیال دیموکراتخوازەکان و کۆمۆنیستە شۆشگێڕەکانیش، پشت بە دەستنووسکانی ئەو دووانە دەبەستن.

ڕەخنە لە فەلسەفەی ئایدیالیزم و پیشاندانی وەکو دنیابینییەکی ناواقعی

خاڵی بنەڕەتی بە گەڕانکاری فکری بە سۆشیالیزم لەلای ئەنگڵس دگەڕێتەوە بۆ خراپی ژیانی چینی کرێکاران لە بەریتانیا، ئەگەرچی بۆ ماركس دگەڕێتەوە بۆ ڕەخنەگرتن لە دنیابینی و فەلسەفەی ئایدیالیزمی ئەوکات، کە لەلایەن فیلسوفی ئەڵمانیا «جۆرج ڤیلیەم هیگڵ، داڕژرابوو.

ئەمان پێیان وابوو کە گۆشەسەندن و پێشکەوتنی کۆمەڵایەتیی و مێژووی مرۆڤایەتی، بەم فکرەیەوە بەستراوەتەوە.

لێمبارەیەوە ماركس و ئەنگڵس دەڵێن:

«ڕێک بە پێچەوانەی فەلسەفەی ئەڵمانییەوە، کە لە ئاسمانەوە بەسەر زەوی دەکەوێتە خوارەوە، ئێوا لێرە بەپێچەوانەوە لە سەر زەوییەوە بە ئاسمان بەرز دەبێتەوە. ئیتر چیتر خەمان بەوەوە خەریک ناکەین، کە خەڵکی دەبێت چی بڵێن، یان چۆن خەیاڵ بکەن، یان لەبارەی جۆری قسەکردن و خەیاڵکردن و تێفکرین و خۆنیشاندانی خەڵکییەوە قسە ناکەین، بەڵکو هەوە دەدەین بەرەو مرۆڤکی ڕاستەقینە و کامە بێیین، لێرە بەدواوە لەبارەی توانا و چالاکییە ڕاستەقینەکانی مرۆڤ دەدوێین و هەروەها لەبارەی پرسەی ژیانی ڕاستەقینە و گۆشەسەندنی ئایدیاڵژیا و کاردانەوەی ئەم پرسەی ژیانە ڕاستەقینەیە، قسە دەکەین.(MEW Bd. 3, S. 26f.).

فکری دیالەکتیک وەکو پێنسیپ و میتۆدکی فەلسەفی

خاڵکی ڕەحی تر کە لە میتۆدی فەلسەفەی هیگڵی لەلایەن ماركس و ئەنگڵسەوە بە تیۆرییەکانیان بەکارهێنرا، پێنسیپی دیالەکتیکییە. لە ئەمیش وەکو زۆرێک لە تێوانییەکانی تریان، تەفسیری جیاواز لە خۆدگرت.

بە پێچەوانەی تەواوی ئەو هزرانەی کە بڕیاون، جیهان لای ئەوان لە کۆمەڵێک شتی تەواوکراو و ئامادەکراو دروست نەبووە، هەروەها قەناعەتکانی گۆشەسەندنی مێژوو، یەک لایەن و هەڵەکی راست و تێڕیب نییە، بگرە جیهان زیاتر لە پرسیەکی ورد و ئاڵۆز و تێکەڵاو دروست بووە.

دیالێکتیک لەم تەوانییە تایبەتییەوە» مەبەستی تەوانەی ماركسیە.و.ک» دەبێتە زانستێکی گشتی بە شیکردنەوەی جووڵە، هەروەها دەشبێتە یاسایەکی بنەڕەتی بە گۆشەسەندنی سروشت و کۆمەڵگەی مرۆڤایەتیی و فکر. لێرە بەدواوە دژکان بە بڕدەوامی بڕیەک دەکەون، کە دەبێت لە کۆتاییدا لایەک ئاوێتەی بڕزدا تێکەڵ ببنەوە.

بەپێی تەوانینی هیگڵ بێت، هەر تێزێک بەدوای خۆیدا ئەنتی ـ تێزیک دەهێنێت، ئاوێتەبوونی ئەم دووانەش سەنتێزێک پێکدێنێت، هەربۆیە سەرلەنوێ تێزێک و ئەنتی تێزێک ئەنجامەکەی دیسانەوە سەنتێزێکی نوێیە، ئەمەش پرسیەکی(پشقەچوون) و خۆنوێکردنەوەی بڕدەوامە.

ناونانی ماتریالیزم وەکو فەلسەفەیەکی ئەتەرناتیڤ

ڕەخنەکانی مارکس و ئەنگڵس لە ئایدیالیزم، ماتریالیزمیش دەگرێتەوە، چونکە ئەوان پێیان وایە، هزرکان «تەفکرین» دیاردەیەکی سەربەخۆ نین لە عەقڵ «ئاوەز»، بگرە گوزارشت لە ڕەنگدانەوەی هەلومەرجە مادییەکانی دەوروبەری مرۆڤ دەکات.

بەڵای ئەوانەوە ئایدیا هیچ نییە جگە لەو شتانەی کە پێشتر لە مێشکی مرۆڤ دانراون، لە هەمانکاتیشدا بڕیتییە لە وەرگێڕانی هەلومەرجە مادییەکانی دەوروپشتی مرۆڤ»

پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکان

لەلایەکی ترەوە مارکس و ئەنگڵس پێیان وایە، پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکان چ لە مێژوودا و چ لە ئێستا و داهاتووشدا، بە پلەی یەکەم گوزارشت لە گۆشەسەندنی ئابووریی و تەکنەلۆژی دەکەن، بەم شێوەیش هەزە بەرهەمهێنەرەکان «لێرەدا مەبەستیان چینی کرێکار.و.ک» و پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکان لە بەواری بەرهەمهێنادا، بە «پێوەندییەکی بەرهەمهێنانی نوێ» دەبەسترێنەوە.

خودی مرۆڤ

دواتر خاڵکی گرنگی تر کە دەبێتە بنەمای سەرکی بیرکردنەوە و دونیابینی هەردووکیان بریتییە لەمەی خوارەوە :

ئەوە هۆشیاری مرۆڤکان نییە، کە بوونیان دیاری دەکات، بگرە ئەوە بوونە کۆمەڵایەتییەکەیانە، کە هۆشارییان دیاری دەکات. پاشتر ئەمش کاریگەریی گەورەی دەبێت بۆ شێوازی بیرکردنەوەی مرۆڤکان، شێوەن و پێگەی کۆمەڵایەتی مرۆڤکان لە پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنان دیاری دەکات، لە کۆتایشدا رۆڵی سەرکی دەبێت بۆ دیاریکردنی ئینتمای مرۆڤکان کە سەر بە کام چینی کۆمەڵایەتیین.

جەنگی چینایەتی وەکو خاڵکی ڕەحی و دونیابینی ماتریالیزمی مێژوویی

بەم شێوەیەی سەرەوە ماركس و ئەنگڵس شیکردنەوەی خۆیان بۆ جووڵەی ئابووریی و سیاسیی لە مێژوودا دەکەن، کە لە دەرئەنجامی کۆتاییدا هەمووی لەسەر جەنگی نێوان چینەکان پێکدێت بۆ دیاریکردنی شێنی خۆیان لە پرۆسەی بەرهەمهێنان.

ماركس و ئەنگڵس دەڵێن:

مێژووی هەموو کۆمەڵگەکانی ڕابردوو تا ئێستا، بریتییە لە مێژووی جەنگی چینایەتی، ئەو جەنگەی کە لە نێوان چینە جیاوازەکان دروستبووە، لە نێوان ئازاد و کۆیلە، دەرەبەگ و جووتیار، ئەرستۆکرات و خاڵکی ئاسایی، چەوساوە و چەوسێنەر، ئەمانە هەموو کاتێک لەدژی یەکتری وەستاونەتەوە و جەنگێکی بەردەوامییان هەبووە، هەموو کاتێکیش بە شێوەیەک کە تایی هاتووە، کە تەواوی کۆمەڵگەکەی گۆڕیووە و لە قەناغێکەوە بردووەتی بۆ قەناغێکی نوێ تر.

.MEW, Bd. 4, S. 46

پەیوەندیی نێوان ژێرخان و سەرخانی ئابووری لە کۆمەڵگەدا

لای ماركس و ئەنگڵس کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی بەو شێوەیە، کە «ژێرخانی ئابووری» واتە پەیوەندییە ئابوورییەکان و ستراکچەرەکانی ئابووریی، دەبنە هەی دروستبوونی «سەرخانێکی ئابووری»، کە ئەوەش بریتییە لە « کەلتور، مۆراڵ، سیاسەت و ئایین».

جیهان لای ئەوان بەمشێوەیە ئاسان دەکرێتەوە و پێیان وایە، کە مرۆڤ

لەپش هەموو شتێکدا دەبێت بیر لە خواردن و خواردنەوە و خانو و جلوبەرگ بکاتەوە، ئینجا دواتر بیر لە سیاسەت و هونەر و ئایین بکەنەوە.

بەمشێوەیە مارکس و ئینگڵس پێیانوایە کە «بەرهەمهێنان» ماتریالیستیکی سەرکیی و کرێکیێ بە ژیانی مرۆڤکان، هەر لە رۆگەی ئەمیشەوە قناغی گشتسەندنی کەمەگەیەک دیاری دەکات، کە ئەمیش شێوازو جۆری دەسەڵاتی سیاسی و یاسایی و هونەر و ئایینی کەمەگەکانی مرۆڤایەتی دیاری دەکات یان دروست دەکات. ئەمش تێزی « ژێرخانی ئابووری، سەرخانی ئابووری» دیاری دەکات». ئەمش دەمانگەیەنێتە ئەو قناعەتەی، کە هەر گۆڕانکاریەکی ئابووری، گۆڕانکاریەکی سیاسی دەخوقێنێت.

بە واتایەکی تر : هەر گۆڕانکاریەک کە لە بنەما سەرکیەکانی» ستراکچەر» ئابووری دروست ببێت،ئەوا بەتەواوەتی سەرخانی ئابووریی کەمەگەیەکی مرۆڤایەتیش دەگۆڕێت و هەلومەرجێکی نوێ دەهێنێتە ئاراوە.

چینی کۆپیتالیزم و پرۆلیتاریا لە دیدی مارکس و ئینگلسەوە

هەربەمشێوەیە مارکس و ئینگلس پێیان وایە کە سیستمی سەرمایەداری لەسەر ئەو بنەمایە دروستبووە، کە چینی کۆپیتالیزم « یان زەرجار بە بەرجوازی ناویان دەبرێت» کە ئەمانە خێیان بە خاوەنی هەکانی بەرهەمهێنان دەزانن، لەبەرامبەردا چینی کرێکاران» زەرجار بە پرۆلیتاریا ناویان دەبرێت» کە ئەمانەش وەکو چینێکی سەربەخۆ لە دژی ئەوان دەوەستنەوە. بە مارکس و ئینگلس، ئەم دوو چینە هەریەکەیان خاوەنی بەرژەوەندیی کەمەایەتیی جیاوازن. چینی بەرجوازی هەمووکارو چالاکیێکانی بە ئەوەیە کە زەرترین سوودی لەسەر حسابی کرێکاران دەستبکەوێت، ئەوی تریشیان « واتە چینی کرێکاران» دەیەوێت کرێی کارکەی زیاتر بکات لەسەر حسابی خاوەن کارکان.

چاوەڕوانکردنی لەناوچوونی سیستمی کۆپیتالیزمی وەکو زەروورەتێکی مێژوویی

بە مارکس و ئینگلس بەهای شمەکێک بەوە دەپوورێت، کە ئایا تاچەندە هێزی کاری مرۆیی تێدا بەکارهاتووە» ئەمش پێی دەڵێن یاسای دیاریکردنی بەهای شمەک، و.ک». هەرئەمش وادەکات کە لە سیستمی سەرمایەداریدا، زیاد لەپەداویستی مرۆڤکان، شمەک بەرهەم

بەهێزترت. ئامانج پێی دەڵێن « زیندەبایی». لەرشەوە کاپیتالیستەکان دەیانەوێت بەرهەم زیاد بکەن، ئەوەش لەسەر حسابی هێزی کاری کرێکاران. بە مارکس و ئینگلسیش « زیندەبایی» دەبێتە خاڵی جەوهەری سیستەمی سەرمایەداری، هەرئامانج ڕەگەزخۆش دەکات، بۆئەوەی سەرمایەدارەکان، قازانجی زیاتر کۆبکەنەوە.

بەڵام چەندە شمەکی بەرهەمهێنراو زیاتریش بێت، دەبێتە هۆی دروستبوونی بازنەیەکی کێشەدار» گرفتدار» بە ئەم سیستەمە، چونکە ئەم شمەکە زیرانە دەمێننەوە کۆیاریان» موشتەریان» نییە، هەرئامانج وادەکات کە لەناو هەناوی سیستەمی کاپیتالیزمیدا، تووشی تەنگژەی ئابووری بێتەوە. لەئەنجامی ئەم تەنگژە ئابووریشەوە، بەشێکی زۆری کەمپانیا بچووک و ناوەنجییەکان، ڕووبەڕووی مایەپووچی و نەمان دەبنەوە، دواتر کەمپانیا گەورەکان قووتیان دەدەن، کە ئامانج دەبێتە هۆی دروستبوونی کەمپانیای زەبەلاح و سەنتراڵبوونی کاپیتاڵ «سەرمایە»ی لە دروست دەبێت.

تەنگژەکانی سیستەمی کاپیتالیزمی و هەنگاونان بەرەو سیستەمی سۆشیالیستی

بە بۆچوونی مارکس و ئینگلس ئەم تەنگژە ئابووریەی کە دروست دەبێت، دەبێتە هۆی ئەوەی کە بەشێکی زۆری کۆمەڵگە ببێتە چینی کرێکار، کە ئەوان دەستەواژەی» پرۆلیتاریالیزەکردنی کۆمەڵگەی بە دادەنێن» هەرئامانج دەبێتە هۆی ئەوەی کە ئاستی هێزاری لە ناو کۆمەڵگەدا زۆرتر بێت، چینی کرێکاریش هێزارتر و چەوساوەتر بێت، بەڵام لە لایەکی ترەوە بەهای مەعنەوی ئەم چینە کۆمەڵایەتییە لەناو کۆمەڵگەدا زیاتر دەبێت.

لەمبارەیەوە مارکس دەڵێت:

«بەردەوامبوونی ئەم ڕەوشە وا دەکات، کە ڕێژەی هێزاری لەناو کۆمەڵگەدا زۆرتر بێت، هێزاریی و برستێتی و چەوسانەوەو کۆیلایەتیش زۆرتر بێت، لەهەمانکاتیشدا فشارەکان زۆرتر دەبن، هەروەها بەهۆی میکانیزمی پرۆسەی بەرهەمهێنانی سەرمایەداریەوە، بەشێوەیەکی خۆرسکی، چینی کرێکاران خۆیان ڕێکدەخەن و یەکدەگرن. لەلایەکی تریشەوە مانەپەکردنی سەرمایە. دەبێتە مەدلیک و شێوازێکی پرۆسەی بەرهەمهێنان و گۆشەسەندنی سەرمایداری. سەنترالییکردنی هەکانی بەرهەمهێنان و بەکۆمەڵایەتییکردنی چینی کرێکاران، بەرەو خاڵێک دەگەن، کە چیتر بازنەی سەرمایەداری بەرگەی ناگرێت و ئیتر لەرەوە

ڕوشکە دەتوقێتەوە. بەمشێوەیش کاتژمێرکانی تەمەنی کۆپیتالیزم و بەرجوازیێ کەمدەبێتەوە لەناودچێت. پاشانیش بە لەناوچوونی سیستمی کۆپیتالیزم، کۆمەڵگە بەرەو قۆناغێکی نوێ هەنگاو دەنێت، کە ئێویش سۆشیالیزمە.» (MEW, Bd. 23, S. 790f.)

ڕێگەی شۆڕش لە سۆشیالیزمەوە بە کۆمۆنیزم

مارکس و ئەنگلس پێیان وایە گۆشەسەندنی ئابووری کۆپیتالیزمی کە لەسەر ژیان و چەوسانەوە چینی پرۆلیتالیا دروست دەبێت و دواجاریش دروستبوونی تەنگژەی گەورەی ئابووری لەدەکەوێتەوە، کە ئێویش کۆپیتالیزم دەخاتە بازنەیەکی داخراو جەهەنەمییەوە کە «بەدەستی خۆی، گۆڕ بە خۆی هەڵدەکەنێت»

لەپاش گۆشەسەندنی کۆشە ئابووریی و سیاسیی و کۆمەڵایەتییەکان و گەیشتنیان بە لوتکە، تەقینەوە ڕوودەدارو شۆڕش دروست دەبێت، ئەم شۆڕشەش لەلایەن چینی کرێکارانەوە دەبێت و کۆتایی بە سیستمی بەرجوازی دەهێنێت و دەسەڵات دەگرێتە دەست. ئەم شۆڕشەش زۆرووڕێتی دروستبونی» دیکتاتۆری پرۆلیتاریا» دەهێنێتە کایەوە. ئەم دیکتاتۆریێش کار دەکات بۆئەوەی هەموجۆرە چینایەتییەک نەهێڵێت و کۆمەڵگەیەکی یەکسان و بێ چینی کۆمەڵایەتی دروست بکات.

لەپاش گۆشەسەندنی ئەم قۆناغە، مارکس و ئەنگلس پێیان وایە، لەپاش نەمانی سیستمی کۆپیتالیزمەوە، هەنگاو دەنرێت بۆئەوەی کۆمەڵگە بەرەو قۆناغی سۆشیالیزم ببرێت و لە کۆتایشدا سیستمی کۆمۆنیستی دروست بکرێت کە دوایین قۆناغی کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی پێکدەهێنێت.

دواتریش دەڵێن:

لەکاتی گۆشەسەندنی ئەم جووڵە مێژوویەدا، دەبێت « دەوڵەت» بکرێتە ئامرازێک بۆ جێبەجێکردنی سیستمی سۆشیالیزم و دەبێت دەوڵەت بەمنێت، بەڵام کاتێک کۆمەڵگە دەگاتە قۆناغی کۆمۆنیزم، ئیتر ئۆکاتە چیتر کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی پێویستی بە بوونی دەوڵەت نامێنێت و لەناودچێت. » (MEW, Bd. 28, S. 508).

وێنەی کۆمەڵگەی بێ چینایەتی بێ بە نامۆ بوونی مرۆڤ

لە کۆتایدا و کاتێک گەیشتن بە دواییین قۆناغ و ئامانج و تەواوبوونی ئەم پرۆسەی گۆشەسەندنە مێژوویە، خۆی لە کۆمەڵگەی بێ چینایەتی دەبینێتەوە، مارکس و ئەنگلس هیچ وێنەیەکی ڕوونیان

لەمبارەیەوە پشکنین نەکردووە. بەشوەیەکی گشتی لای ئەوان ئەوەی گرنگە، نەمانی جیاوازی چینایەتی و چیتر هەکانی بەرهەمهێنانیش لەژێر دەستی چینێک نەبێت و نەکرێتە موڵکی شەخسی هیچ کەسێک. بەشوەیەکی روون لەمبارەیەوە باس لەبوونی جۆرێک لە بەگشتیکردنی کارگە و کەمپانیاکان دەکرێت، لەمبارەیەوە باس لە چەمکی « دروستکردنی کەمگەیەک دەکەن کە هەکانی بەرهەمهێنان بکرێتە موڵکی دەستجەمعی یان گشتی «

لەرشەوە جۆرە « ئەنجومەنکی ئازادی بەرهەمهێنان» دروست دەبێت، کەهەموو تاکەکانی کەمگە پێکەوە کاردەکەن لەژێرناونیشانی « هەرکەسێک بەپێی توانای خۆی، هەرکەسێک بەپێی پێداویستی خۆی کار بکات.» ئەمەش دەبێتە یاسایەکی بنەڕەتی کارکردن لەناو کەمگەدا.

لەم نووسینەدا ئیتر کەتایی بە نەخشی «بەگانەبوونی خود یان نامەبوون» لای مرۆڤکان نامێنێت، ئەمەش بەتایبەتی لەپاش نەمانی سیستەمی دابەشکردنی کار و نەمانی سیستەمی موڵکداری کەپیتالیزمیەوە. ئیتر لەرەوە مرۆڤکان جارێکی تر دەتوانن بوون و خودی خۆیان بە بگەڕێنرێتەوە، هەروەک مارکس و ئەنگلس دەڵێن.

ڕەخنە لە توانا تونددەوییەکانی بیری مارکسیزم

لەپاش ئەوەی لەسەرەوە بەشوەیەکی گشتی دونیابینی و هزرکانی مارکسیزممان خستە روو، ئێستا دەبێت چەند ڕەخنەیەکیش فەرموولە بکەین و بخەینە روو. دیارە لەرەدا ئەمە دونیابینی و تیۆرییەکانی مارکس لەرووی زانستی بوون و راستی بوونەوە ناخەینە پرسیارەوە، بگرە باس لەو توانا تونددەویانە دەکەین، کەئەم تیۆرییە سیاسییە لەگەڵ خۆیدا هەیگرتووە.

هەروەها لەلایەکی ترەوە ڕەخنەشمان هەیە لەو پرۆگنۆسانەی کە مارکس لەبارەی گۆشەسەندنی کەپیتالیزمەوە کردوویەتی، کەتاادەیەکی تەواو راست دەرنەچووە، کەئەمەش توانا و تەماناکانی مارکس وەکو پسپۆرێکی ئابووری دەخاتە جگەی پرسیارەوە، بەتام لەهەمووشی گرنگتر ئەوەیە، هەموو تیۆری و دونیابینییەکانی مارکس بە کەمگەیەکی دوورن لە هەموو یاساو ڕێساکانی سیستمی دیموکراسی و کەمگەیەکی کراوەو پلورالیزمەوە، بگرە بەپێچەوانەوە تەواوی ئاسپێکت و دونیابینینەکانی مارکس، بەرەو دروسبوونی سیستمێکی دیکتاتۆریی و تونددەوانە هەنگاو دەنێن.

هەرچەندە ئەمە پێیوندییمان بە کەسایەتی شەخسی مارکسەوە نییە،

بەڵام ئەوەی ئاشکرایە، کە مارکس خاوەنی کۆمایەتییەکی لووتبەرز و زەر باوەڕی بەخۆی بووەو هیچ کەسێکی تەڵەرانس نەبووەو باوەڕی بە ڕەخنەگرتن لە تیۆریەکانی نەبووە. هەروەها لە ناو بازنەیەکی سیاسیی داخراودا بووەو کۆمایەتییەکی « ئەتۆریتەتی، ملهوڕ» ی هەبووە. بەڵام ئەمانە سیمای کۆمایەتیی مارکس بووە، لەو باوەڕدام هیچ پەیوەندیەکی بە دونیابینی و تیۆریەکانیەوە نیە و شتێکی زۆروویش نیە.

بەکارهێنانی تیۆری دیالەکتیکی بە بەیاردانی نابەجێ و توندڕەوانە

مارکسیزم تەروانینێکی دیالەکتیکانەی داهێناوەو پێی وایە، کە گۆشەسەندن و جووڵەی کۆمەڵگای مرۆڤایەتی، لەئەنجامی جەنگ و ململانێی بەردەوامی لایەنە ناکۆکەکانی ناو کۆمەڵگە دروست دەبێت.

گەر کەسێک بیەوێت سوود لەم مەعریفەیە وەربگرێت و شرۆڤە و ئەنالیستی جیاوازی دەستبکەوێت، ئەوا دەبێت ناوەڕۆکی تێزی دیالەکتیک باشتر تێبگات و گۆشەی زیاتر بەو تێزە بدات. بەپێچەوانەی ئەمەوە، ئەوا کار دەکات بەئەوەی شرۆعیەت بدات بە تێوانینی نابەجێ و دژبەیەکەکان. ئەمەش بەئاشکرا مارکس لەنامەیەکیدا بە ئەنگلس دەیخاتە ڕوو، کاتێک دەڵێت:

پەدەچێت هەندێکجار من هەست بە ئیحراج بوون بکەم، چونکە زۆرجار هانا بە دیالەکتیک دەبەم، بەڵام ئاسایی من تێوانینەکانی خەم وادادەڕژم، کە زۆرجاریش پەدەچێت لە حاڵەتی دژبەیەکیشدا بن، بەڵام هەرخەم لەسەر هەق دەزانم. (MEW, Bd. 29, S. 160f.).

لێرەدا مەسەلەکە پەیوەندی بەهەڵسەنگاندنی ڕاست و دروستەوە نیە بە جووڵە و گۆشەسەندنی کۆمەڵگەکان، بگرە زیاتر پەیوەندی بە پاساو هێناوەوە هەیە بە تێوانین و پێشهاتی ناڕاست و ناتەندروست. هەرئەمەش وایکرد، کە دیکتاتۆرییە کۆمۆنیستەکان کەپاشتر دورست بوون، تیۆری دیالەکتیک بکەنە ئامرازێک بۆ شرۆعیەت دان بە دەسەڵاتی خۆیان.

بەکارهێنانی مەعریفەی « سروشتی ڕاستەقینەی» مرۆڤ

هەمیشە مارکس چ لە سەرەتای توێژینەوە فکرییەکانی یان دواتر کاتێک کە خەریکی بەڵگەنامەی وردی سیستمی ئابووری خۆریک کردبوو، هەمیشە باسی لە ئازادبوونی مرۆڤ دەکرد و هەمیشە داوای دەکرد، پێویستە مرۆڤ بگەڕێتەوە بۆ « سروشتی ڕاستەقینەی خۆی». هەروەها هەرخۆشی

بوو کە چەمکی « نامەبوونی مرۆڤ» ی بەکارهێناوە تاشی، بەپێچەوانەشەوە، مارکس هیچ مەعریفەیەکی راستەقینەی لەبارەی دەستەواژەی « جەوهەری مرۆڤ» ەوە نەووتووە، بەتایبەتی لەو کاتەی زرانی پاشتریدا، مارکس هیچ زانیارییەکی ووردی لەبارەی ئەم دەستەواژەی « سروشتی هەقیقی» مرۆڤەوە نەخستبوو.

ئەو خەی بە خاوەنی ئەم مەعریفەیە دەزانێت و بە خەی مانەپەیکردووە، لەکاتێکدا هیچ تێوانینەکی وردو هەسەنگاندنەکی هەمەلایەن و دروستی بە ئەم دەستەواژەیە نەکردووە. لەرشەوە دەگەینە ئەو دەرئەنجامە کە تایبەی، کە تەنها چەند ئامانج و تێوانینیکی سیاسیانە، گوزارشت لە چەمکی « سروشتی راستەقینەی مرۆڤ» دەکەن. نەبوونی زانیاری تەواو دروست لەبارەی ئەم چەمکە مەعریفیەوە، وا دەکات کە نەیارانی مارکسیزم، وەکو هەگری ئایدەلەژیی لاواز سەربکرەن و راوبنرەن و بچەوسێنرێنەوە.

دانانی دەسەاتێکی تاکەو دیکتاتۆر بە گواستنەوە بە کەمەگەیەکی ئازاد

ماوەی چەندین سا بوو مارکس و ئەنگلس ئیداعای ئەویان دەکرد، کە ئەوان هەگری نەمانی دەسەاتی دەوەتیین، ئەویش لەرگەی پرسەی گواستنەوەی کەمەگەکان لە قۆناغی سۆشیالیزمەوە بە کەمۆنیست. کەچی لەهەمانکاتدا، پەیستە بە دەستپێکی ئەم قۆناغە، دەوەتێکی تاکەو ئەتەریەت و دیکتاتۆر دروست بکرەت، بەئەوەی کەتایی بە چینی بۆرجوازی و کەمەگەی کەپیتالیزمی بهێنەت. لەم قۆناغەشدا دەوەت دەبەتە، دەوەتێکی ئەتەریەت و تونداەو تۆقێنەر و سیستم و دەسەاتێکی ناوەندی توند پەەو دەکات.

ئەم رەخنەیەش هەرزوو لەلایەن ئەنارشیستە هاوەکانی، لە مارکس گیرا بەتایبەتی لە یەکەکی وەکو " میشەل باکەنین" چونکە ئەوان پێیان وابوو، کە مارکس کەسەکی تاکەو کەمۆنیستێکی سەنتەالیستە، واتە هەموو دەسەاتێک لە ناوەندێکدا کە دەکاتەوە کە خەی بەسەریدا زاە، کە ئەمەش دەبەتە هەی دروستبوونی حوکمەکی دیکتاتۆری و ستەمکار، کە دەیەوەت کەمەگەیەکی یەکسان دروست بکات. هەربۆیە پاشتر مارکس رەخنەراوی " ئەنتەرناسیەنالی کرێکارانی" کرد دەوەتێکی دیسیپلینی توند و تەواوی دەسەاتکانی بە خەی قەرخ کرد. هەربۆیە زۆرێک لە دەوەتە کەمۆنیستەکان کە پاشتر لەسەدەی بیستەمدا دروست بوون، ئەم رەخنەیەی ئانارشیستەکانی سەلماند، چونکە ئەوان" واتە دەوەتە کەمۆنیستەکان" مارکسیان وەکو

پەخەمبەرێک سەیر دەکرد.

زانیاری تەواو لەبارەی چۆنێتی دروستکردنی دەوڵەتێکی دیکتاتۆریی و تەقڵنەر

لەناو کارەکانی ماڕکس و ئەنگلسدا لە زۆر شوێندا بەئاشکرا و بەڵگەنەی داوای دروستبوونی دەوڵەتێکی دیکتاتۆری و ستەمکارو تەقڵنەر دەکەن. بە نموونە لە شوێنێکدا دەڵێن:

پێویستە کرێکار، لەتەواوی کەماری ئەمانیادا، داوای تەواوی دەسەڵاتکان بکەن و دەسەڵاتێکی ناوەندی تەکەم دروست بکەن. چیتریش نابێت خەیان بەو قسەو دروشانەوە بخەڵتێنن کەباس لە دیموکراسی و کەمەڵگەی ئازاد و خەبەرەوبردن و ئەمجۆرە شتانە دەکات. (MEW, Bd. 7, S. 252).

یان لە شوێنێکی تردا دەڵێن:

دەوڵەت تەنها دەزگایەکی کاتییە، کە مرۆڤ بەکاریدەهێنێت بۆ خەبات و خزمەتی شۆڕش دەکات، بۆئەوەی بەوپەڕی بەرەحمییەوە، نەیارانی شۆڕش لەناوببەرێت. لەبەرئەوە ئەمە قسەی قەڕە ئەوانەی کە باس لە دەوڵەتێکی ئازاد دەکەن. پرۆلیتاریا دەوڵەتی پێویستی نییە بۆ بەرژەوەندیی و ئامانجی ئازادی، بەڵکە بۆ لەناوبردنی نەیارانی.) MEW, Bd. 34, S. 129)

بەکورتی: لەکاتێکدا کە ئەوان باسیان لەوە دەکرد کە مەزهەبی ئەوان، مەزهەبێکی تاکو تەنیا و هەقیقییە، ئەوا دەبێت مرۆڤ چاوەڕوانی ئەم جۆرە دەرئەنجامە خراپانەشیان لەبکات و شتێکی ئاسایی بێت بۆلامانەوە.

جەختکردنەوە لەسەر ئابووریی و فەرامۆشکردنی پلورالیزم

ماڕکس لە قۆناغی ناوەڕاستی تەمەنیدا، کاری جددی دەکرد بۆ تەوژینەوەو لێکۆڵینەوە لەبارەی یاسا بنەڕەتییەکانی سیستمی سەرمایەداری. لەوکاتەوە جەختی تەواوەتی لەسەر ئابووری کردەوەو هەر لەو کاتەشەوە گەیشتە ئەوەی کە گرنگی مرۆڤ بە شوێنی لە پرسەی بەرهەمهێنانەوە بەستراوەتەوە، ئەمەش زیاتر بەپشت بەستن بە مەدەل و تیۆری " ژێرخان و سەرخانی " ئابوورییەوە هەیە.

تەواوی بیرکردنەوەی بەپلەی یەکەم جەختی لە هەلووەرجە ماتریالەکانی دەوروبەری مرۆڤ دەکردەوە. دیارە هەرلەوکاتەوە

تەوانین و پێشبینییەکانی مارکس هەتا دەرچوون، چونکە گەر بەو بڕوانای مارکس بوایە، دەبوایە کرێکاران بەرژەیەکی زەر و هەموومیان ببنە کۆمۆنیست و هەڵگری بیری کۆمۆنیستی بونایە و خەیان لە ڕێکخراوە کۆمۆنیستەکاندا ئۆرگانیزە بکردایە، بەڵام ئەمە وا دەرنەچوو.

مارکس هەڵگری ئەم تێڕوانینە بوو **" واتە کە کرێکاران دەبنە کۆمۆنیست.و.ک"** چ پێش و چ لێکاتی شۆڕشدا. لەم دیدگایەوە، پرۆلیتاریا کە زۆرینەی کۆمەڵگە پێکدەهێنێت، تەنها هەڵگری ناسنامەی کۆمەڵایەتیەتی، بەڵام لەراستیدا ئەوان " واتە پرۆلیتاریا" تەنها هەڵگری ئەم ناسنامە و ئینتامایە نین، بگرە ئەوان ئینتمای ئێتنی و کەلتوریی و سیاسی تایبەت بەخۆشیان هەیە. ئەم دیدگایەش ڕووبەڕوی هەڵەیەکی گەورە بووە، چونکە مرۆڤ تەنها ئینتمایەکی ئابووریی نییە. هەروەها ئەم دیدگایە هەموو تێڕوانین و دیدگایەکی جیاواز بەخۆی ڕەت دەکاتەوە و دژی کۆمەڵگەیەکی پلورالیزمە.

کۆسایەتی تاک و ئینتمای کۆمەڵایەتی

ئەم دیدگا فکرییە پێوەندییەکی توند و تۆکمەی بەوە هەیە، کە بەچوونی پیشوەختی لەبارەی ئینتمای کۆمەڵایەتییەوە هەیە، کە جۆرە تەجانوسکی بە هەژموونی سیاسی مرۆڤکان و ناسنامەی سەرانی سیاسی وەاتەوە هەیە. لەلایەکی تریشەوە گەر باوەڕ بەو لۆژیک و ئەرگومێنتە ڕەهایە بکەین، کە دەبێت هەموو مرۆڤکان لەڕووی کۆمەڵایەتییەوە یەکسان ببن، ئەوا هیچ هەیەک نامێنێتەوە بە بوونی جیاواز.

مارکس و ئەنگلس پێیان وایە، گەر هەیەکانی بەرهەمهێنان سۆشیالیزە بکرێن، ئەوە نەک تەنها مەرجەکی گرنگە، بەڵکە تەنها ئەوە بەسە بۆئەوەی بتوانین کۆمەڵگەیەکی سۆشیالیستی دروست بکەین. لە ئەوان نەیانزانی کە جیاوازی لە نێوان مرۆڤکان تەنها لەسەر هەکاری ئابووریی دروست نابێت، بگرە هەکاری تریش هەیە، بە نموونە جیاوازی ئێتنی، هەوەدان بە گێشتن بەدەسەڵات، تێڕوانین و جیاوازی کەلتوری.

لەبەرئەوە لە دوای تێ سۆشیالیستەکاندا کاتێک هەر کۆشێک پێوەندی بە سەرخانی ئابووریەوە هەبووایە" **بوونی کۆشەی ئێتنیی و نەتەوەیی و ئایینی و کەلتوریی و فەرهەنگی جیاواز.وک"** ئەوا یەکسەر

وەڵام و ڕوشونی تونديان هەبوو بۆ ئەم کێشانە. هەربۆیە هەر لادانێک لەسیستمی سۆشیالیستیدا، مانای خیانەت بوو لە ئیرادەی گەل و نیشتمان و ئەو کەسە بە خائین و خۆفرۆش وەسف دەکرا.

باوەڕبوونی بە تێزی حەتمیەتی مێژوویی بە سۆشیالیزم

یەکێک لەسەنتەرەکانی بیرکردنەوەی هزری مارکسیزم باوەڕبوونە بە ماتریالیزمی مێژوویی، کە ئاوێش پێی وایە، کە گۆشەسەندنی کەمەگەکان بەچەند قۆناغێکدا تێپەڕیوە، سەرەتا قۆناغی کۆیلایەتی، پاشان قۆناغی فیودالیزم، ئینجا کاپیتالیزم و دواتر سۆشیالیزم و دوایین قۆناغیش کۆمۆنیستە.

مارکس و ئەنگلس پێیان وایە، ئەو جیاوازییە ریشەییە کە لە نێوان تواناکانی بەرهەمهێنان" کە سەرمایەی ئابووریی و تەکنەلۆژیەکان" لە خۆدەگرێت، لەگەڵ هەلومەرجەکانی بەرهەمهێنان" **مەبەست لێی پەیوەندی کۆمەڵایەتی مرۆڤەکانە بە پرسەی بەرهەمهێنانەوە.و.ک"** ئەمانە بەشێوەیەکی دینامیکی، کەمەگەکان لەپاش ڕەگایەکی دوور و مێژوویی، دەگەڕێنە دوایین قۆناغی کۆمەڵایەتی کە ئاوێش قۆناغی دورستکردنی کەمەگەیە لەسەر سیستمی کۆمۆنیزم، ئەمەش هەقیقەتێک و زەرورەتێکی مێژووییە.

بەمشێوەیە ئەوان گەیشتنە دەرئەنجامێکی وا، کە دەتوانین ناوی بنێین " یاسای مێژوو" یان " هەستی مێژوویی" ئاوجارە تێگەیشتنەش وا لە مرۆڤەکان دەکات، کە کارو چالاکییەکانی، پێش وەخت دیاری بکات و بیزانێت.

کێشەکێش لەسەردا تەنها پەیوەندی بە میتۆدی هەڵاوە نییە، بگرە زیاتر کێشەکە لاوەدایە، کە تەنها باوەڕت بە بەچوونی خەت هەبێت و پێتوابێت لەبارەی پرسەسی مێژووەوە،هەقیقەت لای تۆیە.

پیشاندانی مارکسیزم وەکو مەزهەبێکی رزگارکەری مرۆڤایەتی

زۆر نین ئەوانەی کە ڕەخنەی ئاوە لە مارکسیزم دەگرن و پێیان وایە، کە مارکسیزم سیمایەکی ئایینی لە خۆگرتووە، بەتام لە ڕووی فۆرم و ناوەڕۆکەوە لە ئایین جیاوازە، چونکە دونیابینی و تێواینەکانی مارکس و ئەنگلس، تیۆریەکی عیلمانی بووە. بەتام لەگەڵ ئاوەشدا لە هەندێک شوێندا، چەند سیمایەکی ئاینیانەی پێوە دیارە، بەتایبەتی ئاوەی پەیوەندی بە پێشبینییەکانەوە هەیە، لەوانە باوەڕبوون بە نەمانی موڵکداری شەخسی هەکانی بەرهەمهێنان و پاشتریش دروستکردنی

کۆمەڵگای سۆشیالیزم، ئەم دووانەی وەکو رەگای " رزگاربوون، خەلاص" پیشانی مرۆڤایەتی دەدرێت.

هەروەها دەستنووسەکانی مارکس، وەکو هیوا و فەرموودەی پێغەمبەرانە سەیر دەکران، نەک تەنها بۆ ئەنالیزکردن و تۆژینەوە لەسەر سیستمی کاپیتالیزمی، بەڵکۆ وەکو رێگا پیشاندەرێکی باش و نزیک بۆ سەرهەڵدانی شۆڕش و گەیشتن بە کۆمۆنیزم.

لەلایەکی ترەوە هەمیشە و بە بەردەوامی، لەبیرکردنەوەو تێوانینەکانیدا، لایەنی ئایدیاڵیزی زاڵبوو بەسەر لایەنی زانستیدا. لەهەمانکاتدا مارکس بەناوی زانستی بوونی میتۆدێکەوە، پێی وابوو کە ئەمە راستترین جۆری بیرکردنەوەیە بۆ ئەنالیزکردن و تۆژینەوە لەسەر کۆمەڵگای مرۆڤایەتی، هەروەها ئەوانەشی کە دژی ئەو بیریان دەکردەوە، تەمەتی نازانستی و نالۆژیکی بوونی بیرکردنەوەکانی دەخستنە پاڵ.

دواین قسە و دەرئەنجامی کۆتایی

بەدنیاییەوە نابەت هزری مارکسیزم تەنها لە توانا سیاسییە رادیکاڵەکانی کورت بکەینەوە، هەروەها کاتێک سەیری ئەو ململانێ و شۆڕشە کۆمەڵایەتییانە بکەین کە لە مێژوودا رووياندا‌وە، شرۆڤە سیاسییەکانی گرنگی خۆیان هەیە.

لەلایەکی تریشەوە هەرچەندە تۆژینەوەکانی مارکس بۆ سیستمی کاپیتالیزم، چەند هەڵەیەکی تێدایە، بەڵام مارکسیزم باسی کاریگەریە خراپەکانی سیستمی کاپیتالیزمی کردووە کە لە ئێستادا لە شێوەی گلۆبالیزمدا خۆی دەبینێتەوە، کە بۆتە هۆی دروستبوونی تەنگژەی ئابووری گەورە، کە مرۆڤایەتی بەرەو هەژاریی و بەدبەختی دەکات. هەربۆیە ناتوانین بەشێوەیەکی گشتگیرانە، تێواوی تێزەکانی مارکس و ئەنگلس رەتبکەینەوە.

خاڵەکی گرنگی تر ئەوەیە، مارکسیزم لەیەک کاتدا راستە سەنگەیەکی ئایدیاڵیزی هەیە، بەڵام سیمایەکی زانستشیانەشی هەیە. بەڵام زۆرجار کۆمۆنیستەکان رەگەزی بابەتی بوونیان بەکارهێناوە، تاوەکو شرعیەت بەدەنە بەچوونە سیاسییەکانیان بۆتایبەتی لەبارەی چالاکی و ڕەوایی سیستمەکیانەوە.

لەلایەکی ترەوە دونیابینی و تێزەکانی مارکسیزم، دەبێتە رەگەزێکی بنەڕەتی بۆ بزووتنەوە تونڕەوەکان و سیستمە دیکتاتۆرییەکان،

بەشێوەیەک چ لە رووی فۆرم یان ناوەڕۆکەوە، دەبنە تەواوکەری یەکتری.

*Prof. Dr. Armin Pfahl-Traughber، پرۆفیسۆر.دکتۆر. ئارمین پفاهل تروا‌گبەر. کۆمەڵناس و پسپۆرێکی سیاسییە، وەکو مامۆستا لەزانکۆکانی کۆن و بۆن،وانە دەڵێتەوە.

سەرچاوە:

Der Marxismus zwischen Ideologie und Wissenschaft.www.bpb.de.
Prof. Dr. Armin Pfahl-Traughber

ئەمانی مرۆڤی هەرزان: جێبەجێکردنی تیۆری ڕەخنەییی مارکسی.. باسی دووەم – گۆران سەباح

خۆزگە ڕەخنەدۆزێک هەبایە ئەم کارەی لەباتی من بکردبا. هیوادارم، ئەم زنجیرە باسە وا لە ڕەخنەدۆزان بکات لەنێو پاش دەقی ئەدەبی بەم تیۆرە ڕەخنەییانە ڕاقە بکەن.
تیۆری ڕەخنەییی دەروونشیکاریم جێبەجێ کرد لەسەر ڕەمانی مرۆڤی هەرزان، ئەمە بەستێرکەی لە وارگەی کۆردەاوم.
https://www.kurdrawm.com/idea/2440/?fbclid=IwAR15mtyfAWfujuW6lMG88fYpdyYKOMWywQ1HUXTFGE4ApILoGbH3fdyOBlI
نۆڕی تیۆری مارکسییە. بە ئەم تیۆرە؟ ئەدی مارکسیزم و کۆمیونیزم شکستیان نەهێناوە؟ وایە، بەڵام دەتوانین لە ڕەگەی تیۆری ڕەخنەییی مارکسی کۆمەڵگەی شکستخواردوو شرۆڤە بکەین. پێش ئەوەی مرۆڤی هەرزان بخەینە بەر هاوێنەی ئەم تیۆرە، دەبێ بزانین تیۆرەکە مانای چییە.

تیۆری مارکسیزم چییە؟

بەپێی تیۆرەکە، بەدەستهێنانی دەسەڵاتی ئابووری هۆکاری هەموو چالاکییەکی کۆمەڵایەتی و سیاسییە، تەنانەت هیی بوارێلی پەروەردە، ئایین، زانست، تەکنەلۆژیا، میدیا و هونەر و فەلسەفەیش (لەیس، ٢٠١٥). لەبەرهەندە، پێکهاتەیلی کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئایدیەلۆژی لەسەر بناغەی هەزی ئابووری دێنە بنیاتنان. بە واتەیەکی تر، دەسەڵاتی سیاسی و کۆمەڵایەتی لە نێو دەسەڵاتی ئابووریدایە. بەیە مارکسییەکان ئاوەڕکە، کاتێ باسی پێکهاتەی چینایەتی دەکەن، زاراوەی چینی ئابووری/کۆمەڵایەتی بەکار دەبەن، نەک بتەنێ یەکیان.
دوو دەخ زەر گرنگن لە نێو تیۆرەکە: دەخی مەتریەلی (واتێ دەخی ئابووری) و دەخی مێژوویی (واتێ بازنەی ئایدیەلۆژی/کۆمەڵایەتی/سیاسی). ئایدیەلۆژیای چەوسێنەر هەردوو دەخ دەشێونێت و ناهەقیەت تێیان بگەین، چونکە لە بەرژەوەندیی دەسەڵاتدا نییە. دەسەڵات دە چینی هەژار و چینی ماماوەند تێکبەر دەدات بە ئاوەی هەردووکیان دژی چینی زەنگین نەوەستنەوە. بە نموونە، دەسەڵات باج لە چینی ماماوەند وەردەگرێت و دەیێ ئاوە بە هەژارانە، کەچی زەرکەم دەدات بە هەژاران. چینی ماماوەند کی لە هەژاران دەبێتەوە و دەیێ لەبەر ئاوان ئەمە باج دەدەین. دروستکردنی ئەم دەخە تەنە یەک تێکنیکی دەسەڵاتە، دەیانی تریش هەن.
بەپێی تیۆرەکە، بەرهەم و هوداو و پەیوەندیی چینەیلی ئابووری/کۆمەڵایەتی و چالاکییەکانی مرۆڤ لە هوانگەی دەسەڵاتی ئابووری دێنە شرۆڤەکرن (لەیس، ٢٠١٥). مارکس بەشبەشبوونی خەڵک بەهەی جیاوازیی چینایەتی بەهەندتر وەردەگرێت لەچاو بەشبەشبوونی مرۆڤ بەهەی پرسی ئایین، ڕەگەز، ئیتنی و گەندەریەوە (لەیس، ٢٠١٥). شێ و ململانێکە لەسەر ئەم هاوکێشەیە: کە چی هەیە و کە چی نییە؟ ئەم هاوکێشە سەرچاوەی ململانێی نێوان پرەلیتار (هەژار) و بەرژوازییەکانە (زەنگین) (لەیس، ٢٠١٥).

ڕەخنەی ئایدیەلۆژیا
بەپێی مارکسیزم، ئایدیەلۆژیا واتێ سیستمی باوەڕ، هەموو سیستمێکی باوەڕیش بەرهەمی دەخێکی کولتوریە (لەیس، ٢٠١٥). تیۆرەکە دەڵێ ئایدیەلۆژیا یارمەتی هێشتنەوەی دەسەڵات دەدات. تیۆرەکە پێاوەتە سەر ئەم ئایدەلۆژیانە: نیشتمانپەروەری، ئایین، تاکگەرایی، بەکاربردن (یان شت بکڕە تا دێش دەبی)، هتد.
دەسەڵات لە ڕێی هێستی نیشتمانپەروەری و خێشویستی بە وڵات، هەژار بە گژ هەژار وەدەنێت، هەژارانی وڵاتێک بێشەڕە دژن لەگەڵ هەژارانی

وەاتەکی تر، لە ئەنجامدا، زەنگینی هەردوو وەلات سوودمەند دەبن.
پرسی وجودی خودا لای مارکس گرنگ نەبووە، ئەوە گرنگ بووە خەلکی بە ناوی خوداوە چی دەکەن. سەتا دەی دانیشتووانی هەموو جیهان سەتا نەوەتی سامانی جیهانیان هەیە، بەگومان دەن پشتگیری ئایدیالەژیای ئایین دەکەن چونکە ئایین بە خەلک دەلەت دەبە شوکر بەن و قەناعەتیان هەبەت بەوەی هەیانە، واتە ئایین دەرزیەکە کەمەگە لە خەی دەدات، بە دەنگ دەبەت و قەت دژی دەسەلات و زەنگین هەناستە.
تاکگەرایی: ئەم ئایدیالەژیایە فەە لە تاک دەکات بەوەی بتانە ئامانجکانی بەدەست بەنەت، هەردەم بە دوای ئامانجی قورس و گەورەو بەت، بەوەش تاک خەی داوەتە سەر چەقووی بە ئیش، ئەمەش لە بەرژەوەندیی دەسەلات و زەنگینەکانە. ئەمە دژی کەمەگەیە، چونکە هەر کەس بە خەی کار دەکات. بەکاربردن (یان شت بکەە تا دەش دەبی) لە بەرژەوەندیی زەنگینەکانە. دروستبوونی ئەو هەموو مەلە، خەك بە ئەوەی پەویستی بە شت بەت دەیکەەت.

خەزان و بەرهەم و ەەفتاری مرەف

کارەیلی دواتری مارکس لەسەر کەمەگە بوو، نەک تاک. پەی وابوو کەرتی پیشەسازی تاک دەچەوسەنەتەوە و کەمەگەش تەک دەدات. بە نموونە، ئەوانەی لە کارگەیەک کار دەکەن. ئەو هەموو شتە بەرهەم دەنن، ناویان لەسەر نانووسرەت و پارەیەکی زەر کەمیش وەردەگرن لەچاو ئەو قازانجی خاوەنکەی دەیکات. ئەمەش تاک نەک هەر لە خودی خەی دادماەت، بگرە لە کەمەگەش. سیستمی سەرمایەداری بەهای تاک ناهەەت، هەموو شتەک لە تاک تەنانەت خودی خەیشی دەبەسترەتەوە بە پارە، بەوەی چەندی هەیە. ئەمانەش کار دەکەنە سەر ئەزموون و ەەفتاری مرەف. بنواەە دەوروبەرت، وردبەوە، بزانە ەەفتاری مرەف چەنە.

مارکسیزم و ئەدەب

خەزان تەمایەکە هەردەم لە دەقی ئەدەبیدا دووبارە دەبەتەوە. تیەری ەەخنەییی دەروونشیکاری دەنەەتە دەروونیی تاک وەک بەرهەمی خەزان، بەەام تیەری مارکسیزم دەنەەتە کەشەیلی دەروونیی تاک وەک بەرهەمی دەخی مەژووییی و مەتریەل (لەیس، ۲۰۱۵). سەیری (پارە) بکە، چ تاکەک بەرهەم دەنەەت؟ تاکەکی وابەستەی پارە باشە بە ئابووریی سەرمایەداری، بەەام بە خودی تاک و کەمەگە باش نییە، چونکە تاک دەسوە، هەر غار دەدات و هەر ناگاتە.
بەپەی تیەرەکە (لەیس، ۲۰۱۵)، ئەدەب جیهانەکی ئیستاتیکا و بە کات نییە، بگرە وەک هەر مانیفەستەیەکی تر، ئەدەبیش بەرهەمی دەخی

ئابووری/کۆمەڵایەتییە، بەرهەمی ئەو کات و شوێنەیە لێی دەتە نووسین، جا نووسەر ئاگای لێ بێت یان نا.
خوێندەزانی مارکسیزم بە دوو شێوە دەوانن ئەدەب چونکە پێیان وایە ئەدەب هەنگدانەوەی دۆخێلی مێژوویی و مەتریالییە. یەک، کارێ ئەدەبییەکە هەنگاوە پاشتی ئەو ئایدیاڵۆژییەی ئەم سەردەم بکات؛ دوو، هەنگاوا لە خوێندنەر بکات خوێنە بگرێت لە ئایدیاڵۆژییەکە. زۆر تەکست هەن، هەردووکیان دەکەن. بە شک، ئەدەب هەڵگری ناوەڕۆکی هیچ ئایدیاڵۆژیایەک نییە، بەڵام مارکسییەکان فۆرمەکەی بە ئایدیاڵۆژیا دادەنێن، وەک فرەمی ڕیالیزم، سوریالیزم، مۆدێرنیزم، هتد. لەیس (٢٠١٥) دەڵێ ئەگەر ناوەڕۆک (چی)ی ئەدەب بێت، ئەوا فۆرمەکەی (چۆن)ەکەیەتی.
با بڕینە سەر هەندە لەو پرسیارانەی خوێندەزانی مارکسیزم دەیکەین لەمە دەقەکی ئەدەبی. لەیس (٢٠١٥) دەڵێ ئەم پرسیارانە پوختەی تیۆری مارکسین لەمە دەقەکی ئەدەبی:
١-ئایا دەقەکە پاشتی بەهاگەلی سەرمایەداری، ئیمپریالی یان چینگەرایی دەکات؟ جا بە ئاگاییەوە بە یان نا. ئەگەر پاشتی هەر یەکەکیان بکات، ئەوە کارەکە کارنامەیەکی سەرمایەداری، ئیمپریالی یان چینگەرایی هەیە. ئیشی خوێندەزە بە ئەمە بخاتە ڕوو و خوێنەی لە بگرێت.
٢-ئاخە کارەکە خوێنەیە لە دژی سەرمایەداری و ئیمپریالیزم و چینگەرایی؟ چۆن کارەکە سەرکەنەی ئەو سیستمانە دەکات؟ چۆن دژی هەژیلی چەوسێنەری ئابووری/کۆمەڵایەتییە؟ ئەگەر کارەکە خوێنە بێت لە دژی ئەم سیستمانە، یان وامان لە بکات خوێنەیان لە بگرین، دەکرێ بڵێین کارەکە کارنامەیەکی مارکسی هەیە.
٣-ئایا کارەکە بە هەندە سەر پاشتی کارنامەی مارکسی دەکات و بە هەندە سەریش پاشتی سەرمایەداری و ئیمپریالی و چینگەرایی دەکات؟ ئەگەر وا بێت، دەکرێ بڵێین کارەکە ململانەی ئایدیاڵۆژی تێدایە.
٤- چۆن کارەکە هەنگدانەوەی باری ئابووری/کۆمەڵایەتیی ئەو سەردەمەیە کارەکەی تێدا نووسراوە، یان ئەو سەردەمەی ناو هەمانکەیە، هەروەها هەنگدانەوەکان چیمان پێ دەڵێن لەبارەی مێژووی ململانەی چینەکان؟
٥-کارەکە بە چ شێوەیەک خوێنەیەکە لە دژی ئایینەکی هەکخراو؟ واتە، چۆن ئایین لە کارەکە وا لە کارەکتەرەکان دەکات بڕگەی سیستمی چەوسێنەری ئابووری/کۆمەڵایەتی بگرن و بە دەنگ بن؟
مەرج نییە هەر پێنج پرسیار جێبەجێ بن لەسەر دەقەکی ئەدەبی. مەرجیش نییە خوێندەز تەنە ئەم پرسیارانە بکات. دەکرێ پرسیاری تر بوروژێنێت، بەپێی دەقەکە. مەرجیش نییە خوێندەزان، کاتێ دەقەکی

ئەدەبی بەپێی ئەم تیۆرە شی دەکەنەوە، هەمان بۆچوونیان هەبوو. دەشڵێن ئا و خوێندنەوە و لێخنینی جیاوازیان هەبوو لەسەر دەقێکی ئەدەبی.

لێمانی مرۆڤی هەرزان بە هاوێنەی تیۆری لێخنینیی مارکسیزم ئایدیۆلۆژیەکان لە لێمانی مرۆڤی هەرزان

تاکگەرایی و بەکاربردن. لە لاپەڕە (٣٢)ی لێمانەکەدا دیارە تاک لێژانێ چواردە سەعات ئیش دەکات. لە لاپەڕە (١٢)دا تاک بە لێبڕتئاسا وەسف دەکرێت. بەهای مرۆڤی نوێ مرۆڤی هەرزان، وەک تیۆری مارکسیزم دەڵێ، بەندە بەوەی تاک چەندی هەیە و لێژانێ چەند سەعات ئیش دەکات. تاک هەندە هیلاکە تام لە ژیانی ناکات، هەرچەندە هیچیان ئەمە بە گرفت نازانن، کارکردن وەک لێبڕت بووەتە شتێکی باو. ئەمەش وات سیستمی سەرمایەداری (کە بانک، کارگێڕیکی نوێ لێمانەکەیە، نوێنەرایەتیی دەکات) تاک بەکار دەبات بۆ مەرامی خۆی، بەرهەمی تاک ، وەک تیۆرەکە دەڵێت، بۆ بەرژەوەندیی سەرمایەدارە، نەک خودی تاک یان کۆمەڵگە.
نیشتمانپەروەری. لێمانەکە باسی ساڵی ٢١٠٠ دەکات. هاوکات لەگەڵ خوێندنەوەی دەقەکە خوێنەر دەزانێت لە ئێستاوە تا ٢١٠٠ چی ڕووی داوە. لەشاوی گەورەی کێچ لە دەیەی ٢٠٢٠ و ٢٠٣٠ بۆ ئەوروپا؛ تواوبوونی نیوت لە جیهان لە دەیەی ٢٠٤٠ و داماڵانی سروشت؛ لێشکۆژی لە دەیەی ٢٠٦٠؛ مردنی یەک ملیار مرۆڤ بەهۆی میشوولەیەکی کوشندە لە دەیەی ٢٠٧٠؛ زنجیرەیەک هەرشی گەورەی چێشنی یازدەی سێپتەمبەر لە دەیەی ٢٠٨٠؛ دەیان شاری تر تێیاندا بەس خەڵکی هەزار لێناو دەچن. کەواتە دەستاتەیلی ئابووری/کۆمەڵایەتی/سیاسی هەردەم بەرنامەی هەیە بۆ بەکاربردنی هەژاران بۆ بەرژەوەندیی مەرامکانی خۆیان. شێوازی بەکاربردنەکە لە ٢١٠٠ دەگۆڕێت. ئەگەر لە دەیەکانی پێشوو بۆ شێ خەڵکی هەژاریان بەکار بردبێت، ئێوا لە ٢١٠٠ خەڵکیان کردووەتە کەیلەی بەرهەمکانیان. کاتێ لێمانەکە دەخوێنیەوە، دەبینی خەڵک چۆن بوونەتە کەیلەی بەرهەمکان (ئارگ، بەردی هەوایی، سکرین، تێپی بکوژ، بەرنامەیلی سافتوەر، هتد). بەرنی لومە، کارکتەرێکی لێمانەکە، دژی بکەیلەبوونی مرۆڤ لە بازنەی تەکنەلۆژیادا.
ئایین. بەپێی تیۆرەکە، ئایین لە بەرژەوەندیی دەسەڵات و زەنگینەکان، تاک بۆ دەنگ دەکات لە ئاستیان. بەڵام ئایین لە لێمانەکە، لەسەر دەستی شووشە و ئیمام حەکیم، دەبێتە ئالییەتێک بۆ بەخەبەرهێنانەوەی مرۆڤ. ئایین لە لێمانی مرۆڤی هەرزان لە

بەرژەوەندیی دەسەڵات و زەنگینەکاندا نییە، بگرە لە دژیانە. لە لاپەڕە (٢٨)دا بانگ دەپرسێت، "دەکرێ سەدیەک بگەڕێنەوە پاش بە . . . ئایین . . .؟" بەتەواوی دژی هەر بڕیارێکی ئایینییە بە چارەسەری خەکوشتن. بەڵام شووشە بیرۆکەکەی لە هەناوی ئایین و زانستدا دەنێتە ئارا بۆ ڕزگارکردنی مرۆڤ.
ئاستێ تێڕوانینا دەربارەت ئایین خاڵێک بۆ دەنگ دەکات (هەرچەندە ئاگەر بۆو سەیری خۆپشاندانەکان بکەین لە دنیا، دەبینین چی تر وانییە)، بەس نەپژاوەتە سەر کەنتڕۆڵکردنی نەفس لە بەرانبەر ئارەزووەکان. ئایین لە ڕەهانەکە باشترین ڕێی هەیە بۆ کەنتڕۆڵکردنی نەفس. لەرە دەبینین ڕەهانەکە پڕچەوانەی مارکسیزمە. بە شک، سەرچاوەی هەموو کێشەکان (نەفس)ی بەڕۆڵایە. سیستمێک، ئایدیۆلۆژیایەک، فەلسەفەیەک، بەرنامەیەک، هتد کەم پێ بڕێ لە ئیسلام باشتر بۆ بە کەنتڕۆڵکردنی نەفس لە بەرانبەر ئارەزووەکان.
ئاخۆ ڕەهانەکە ململانێی ئایدیۆلۆژی تێدایە؟
بڕوا. ڕەهانەکە لە یەک کاتدا ڕەخنە لە ئایین دەگرێت و پاڵپشتی ئایینیش دەکات. دەقەکە (میعراج)ی تەوزیف کردووە بۆ ڕەخنەگرتن لە هەندێ شتی باوی نێو ئایین، بۆ دروستکردنی پرسیار و گومان لە ئایین. کارەکتەری ئیمام، کە سەرەکی فەتوای ئیسلامییە، پێمان دەدرێت مرۆڤ نیە هەموو نوێژکەرێک بچێتە بەهەشت. هەروەها کارەکتەری مێتاڵ، ناموسڵمانە، پێمان دەدرێ مرۆڤ نیە هەموو ناموسڵمانێک بچێتە دۆزەخ. بەڵام پارادۆکسەکە لەرەدایە کە شووشە، موسڵمانێ و پاڕێزانی ڕەهانەکەیە، بیرۆکەکەی تەکفیرەکە لە ئایینی ئیسلام و زانست بۆ چارەسەرکردنی خەکوشتن. ئەمەی خوارەوە بەشێکە لە لاپەڕە (٤٣)ی ڕەهانەکە:
"شووشە کتێبەکانی فرانکلی خوێندووەتەوە، هی باوکی (لۆگۆسەرەپی)ش، ئیدیت وێسکۆفجێلسن. شووشە پێی سەیرە دەستەی لۆگۆسەرەپیی زەوی ئەمەیان پشتگوێ خستووە. ئەو ڕەتی دەکاتەوە بە تەواوی پشت بەو فەیلەسووفانە ببەستێ چونکە شکستیان هێنا لە ڕزگارکردنی مرۆڤ، پێی وایە، ئەم خەکوزییە بەری ئەو فەیلەسووفانەیە چەندان سەتەیە مرۆڤ داڕێن. شووشە زاناکانی ڕۆژئاوا دەتاسێنێت کاتێ دەڵێت ئەم بیرمەندانە مرۆڤیان گەوجاندووە، کاتێ دەڵێت دەروونشیکاریی فرۆید بەند بوو بە ئیرادەی خۆشیەوە، فەلسەفەی ئادلەر پڕوەست بوو بە ئیرادەی دەسەڵات و گرنگبوونی تاکەوە، کانت و نیچە و فۆکۆ و مارکس و ئەوانی تریش، پێش ئەوانیش ئەفلاتوون و سوقڕات و ئەرستۆ، هیچیان نەیانتوانی مرۆڤ ڕزگار بکەن، ئەوانە مرۆڤیان بەرەو پەپووتیی ئەخلاق و پووچگەرایی برد." .

کەواتە ئەمانەکە نەیتوانیوە خۆی لە ململانێی ئایدیۆلۆژیی ئایینی دەرباز بکات. ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ باکگراوندی ئایینی و فیکریی ئەمانووس. بۆ زانیاری زیاتر لەسەر ئەم بگەڕێوە سەر باسی یەکەم لە بارەی جێبەجێکردنی تیۆری ڕەخنەییی دەروونشیکاری لەسەر مرۆڤی هەرزان، لە سەرچاوە لینکەکەیم داناوە.

خەزان

بۆچوونی تیۆری مارکسیزم، دەخی مەتریاڵ (پارە) کاریگەری هەیە لەسەر خەزان. لە ئەمانەکە، لە خەزانی (سامی سەرەکی)ەوە تێدەگەین کە پەرستنی پارە لایەن سامی دەبێتە هۆی تێکدانی خەزانەکەی. تەنانەت ناوی باوکی سامی (سەرە) واتە فرۆشتن بۆ ئینگلیزی، هەر بۆیەستی سامی هاوسەر و کچەکەی و دایکیشی هەڵاج دەکات لە پێناو ئیش و بەرژەوەندییەکانی.

لە خەزانی (بەرنی لوم)ەوە تێدەگەین پێکهێنانی خەزان هیچ بۆهایەکی نەماوە. بەرنی ناهێمەت منداڵیان ببێت، ئەویش بۆهەی ئەو دەخە مەتریاڵەی لە ٢١٠٠دا هەیە کە ژیانی قورس کردووە بۆ تاک. لەبەرهەندە خەزانی (بەرنی)یش تێک دەچێت.

با بڕین ئەمانی مرۆڤی هەرزان لە ژێر ئەم پرسیارەی تیۆرەکە ڕاڤە بکەین: ئاخە کارەکە ڕەخنەیە لە دژی سەرمایەداری و ئیمپریالیزم و چینگەرایی؟ چۆن کارەکە سەرکەنەی ئەو سیستمانە دەکات؟ چۆن دژی هەژیلی چەوسێنەری ئابووری/کۆمەڵایەتییە؟

بەڵێ ئەمانەکە دژی ئەو سیستمانەیە و ڕەخنەیەکی تونڕە دژی بەڵێبەتکردنی مرۆڤ، فێکردن لە تاک، دژی هەر دەستاتێکی چەوسێنەر. پەتای خۆکوشتن لە ئەمانەکە دەرهاویشتەی ئەو سیستمانەیە کە وا لە تاک دەکەن نەفسی بەڵێلا بێت. بانک، سیمبولی سەرمایەداری لە نەو ئەمانەکە، هانی خێڵ دەدات خۆیان بکوژن و دژی هەر چارەسەرکیشە بۆ ڕزگارکردنی مرۆڤ.

مادام وایە، با ئەو پرسیارە بکەین: ئایا ئەمانەکە کارنامەیەکی مارکسیزمی هەیە؟ نەخێر، لەبەرئەوەی شووشە، پاڵەوانی ئەمانەکە، دەبێ زانست و ئایین بیرکەکەی خۆی دەستەمۆنێت. لەسەرەوە باسم کردووە.

با ئەمانەکە لە ژێر هاوێنەی ئەم پرسیارە دابنێین: دەقەکە دژی ئایینە؟ نەخێر و بەڵێ. ئەم وێنامە بەگشتیە لەسەر ئاسبوونی نووسەر لە ئایدیۆلۆژیای ئایین، کە لەسەرەوە باس کراوە.

سەرچاوە

Lois Tyson (2015). Critical Theory Today: A user-friendly guide. Routledge.

فەلەستینی ئازاد: یانی چی؟* مازن کەمالمازن.. و: زاهیر باهیر

ئازادیی بە فەلەستین!! کە دەتوانێت بڕۆ ناو تەنانەت مستەر بایدن-یش بە گوڕەی بەچوونی تایبەتی خۆی ئەم داخوازییە پەسەندەکات … بڕۆام بەچی بە تەنها بە فەلەستینییەکان؟ وەڵامی ئەوەش ئاسانە: چونکە خۆکەکی سەرکوتکراون … بڕۆام لە ئاستییدا ئەمە یانی چی؟ ئایە ئەمە یانی ئەوەی کە حوکمی خاکدەکات دەبێت فەلەستینییەکان بن نێك ئیسرائیل: حوکمەانانی: پۆلیس ، پاسەوانی بەندیخانەکان، دادوەرەکان، لە سەدارەدەران، ئەوانەی کە گەمە بڕۆای گشتی دەکەن، دەستبژێرانی ئابووریناس و ئەوانەی لە بەشی دارایی دا کاردەکەن…. تەد دەبێت فەلەستینی بن … ئەوەش " دەستاتکی شەرعیانەیە" کە پەسەندی عەرەب بەسەر " هاووەاتیانی" دیکەدا دەکات، کە عەرەبن، بە تایبەتیش موسەمانن، کە دەتوانن خراپکاریی و کەڵگایی بەسەر غەیرە-عەرەب و دراوسێیانی غەیرە موسەمان یاخود تەماشاکەران، بکەن….

مرۆیانە نییە داوا لە فەلەستینییەکان بکەیت دوای چەند تەمەنێك کە خراپیان بەرانبەر دەکرێت و تا ڕادەیەك لە لایەن هەموو کەسکەوە یاریپیان پێدەکرێت، ئیتر جوولەکە یا موسەمان بێت ، ئیسرئیلی یاخود عەرەب بێت، کە ئاوا بیرنەکەنەوە…

وەسفی تە بە ئەم بارودۆخە، دەکرێت ئازادیی بوونی دەوڵەت بێت ئەگەر تە یەکەك لە سوودمەندەکانی ڕەکخستنی نوێی بەرتەلەکان بیت. بڕۆام ئەوانەی کە لە بەندیخانەکاندان، لە خانووە سەر بە پووش و لەوحگیراوەکانا دەژین ، لە جەرەکانی کامپە زۆرەملێیەکانی وەکو خستەخانەکانی نەخشی دەرونی و عەقڵیی، ئایا هەمان شتە یاخود خراپتر…؟

باوەڕت بێت یا نا، سەرکوتکردنی خۆکی لە لایەن حەماسەوە خراپترە و زۆر دەندانەتر لە هی ئیسرائیل..... فەلەستینییەکان دەتوانن نازایی دژ بە سەرکوتکردنی ئیسرائیل بکەن، بڕۆام نێك دژ بە حەماس .

پاش قوربانیدانی یەك ملیۆن كەس بە بەدەستهێنانی سەربەخۆیی، وەكو گەنجەكی جەزائیری وتی، ئەم گەنجانەی جەزائیر زیاتر قوربانیدەدن بە دەربازبوون لە دەوڵەتە سەربەخۆیەكیان، تاكو بگەنە خاكی سەركوتكەرەكەی پێشتریان و دووبارە ببنە فەرەنسی.
ئەوە خاڵەكی كۆنالیزم نییە، خاڵەكی گەورەیە دژ بە دەوڵەتەكە، هەموو دەوڵەتەكان، هەموو جەرەكانی ، لەگەڵ یان با " ئازاد" بێت یا نا، " كۆنی" بێت یا نا ….
ئیسرائیل دەوڵەتی داگیركەرە؟ كە هەیە نكۆی ئەوە بكات!!
بەڵام ئایا كەسێك دەتوانێت خەیاڵی ئەوە بكات یاخود ئەوە بڵێت كە دەوڵەت داگیركەر نییە، كۆنیال نییە؟ بێ گومان دەتوانین …. هەموو دەوڵەتە " لاوازەكان" خەیاندەپارێزن لە هەڵشكردنە سەر دراوسێكانیان و خەیان دەگرن لە داگیركردنی نەتەوەكانی دیكە كە دەتوانن سەركەوتوانە بەرگری لە خەیان بكەن ….بەڵام بە بەدبەختی كەسێك ناتوانێت بڵێت و دنیابێت كاتێك كە بەهێزتر دەبن لە دراوسێكانیان، چۆن ڕەفتاردەكەن…..كە دەتوانیت دنیابێت لەوەی پیاوانی دەوڵەتی ئازادی فەلەستین، یاخود جەنراڵەكان هەوڵی داگیركردنی درواسێیانی عەرەب و غەیرەعەرەب، ئەگەر بتوانێت، نادات.
لە وشەیەكدا: دەوڵەتی فەلەستینی یانی ئازادیی نییە، تەنانەت خۆشگوزەرانی باشتریش نە بە فەلەستینییەكان، هەتا بە دراوسێكانی هەموو كەسی دیكە، نییە ….
دواوشە بە خەڵكانی گەنج كە عاشقی نەژاد، نەتەوە، دین …تد ی دایك و باوك و باپیرانیانن و ئاوا بیردەكەنەوە كە باشترە لە وانی دیكە و شایستەی سەركەوتن و كۆنترۆكردنی هەموو كەسێكی دیكەن، تە زەر ئەلتەرناتیفی گونجاوت هەیە كە لەیان هەبژێریت، بەڵام ئەناركیزم یەكێك نییە لەوانە!!!
مازن كەمالمازن

- ئەمە وتارێكی مازن كەمالمازنە، ئەناركیستێكی چالاكی سوریایە كە سەبارەت بەم شەڕەی دوایی لە نێوانی فەلستینییەكان و ئیسرائیلد لە 06/05/21 ڕوویدا، نوسیوێتی. منیش بە هەی بەهەزیی و باشی وتارەكەوە لە ئینگلیزییەوە كردومە بە كوردی.

24/05/2021
و: زاهیر باهیر

بەسەرکردنەوەیەکی کورت بە ڕۆمانی قسمەت.. شەماڵ بارەوانی

یەکەم دیمەنی ڕۆمانی"قسمەت" بەرە دەست پێدەکات
"هەندێک لەو کەسانەی لەو کافێیەی نزیک ئەو شوێنەی کە قسمەت خەکوژ"انتحار"ی تێدا دەکات. دەیگێڕنەوە کە" شەو بوو. قسمەت بەختیی و منداڵێکی تەمەن دووساڵانو دانیەکیری شیرخۆرەو بەختراپی بەرەو ئاستەی ڕووبارەکە نزیک بوویەوەو نەعلەکانی و دووانتر ئەو ماکسیمەکەی بەری داکەندن و سکەکەی کە دووگیانی پێوەدیاربوو وەدەرکەوت. منداڵە شیرە خۆرەکەو ئینجا ئەوەی دوو ساڵانە و پاشان خۆیشی خستە ناو ڕووبارەکەوە".

قسمەت

کەنووسەر ڕۆمانەکەی بەناوی ئەمەو ناوناوەو لەسەرەتای چیرۆکی ڕۆمانەکە تا کۆتایی ئامادەگی و ناو وجودی دەبێت،
ئەو ژنەکی کوردی فەیلیە. بەو چەشنە شەوەک بەیار دەدات کۆتایی بەژیانی خەی بنەت ، بەیارە مەترسیناک و هەڕەکەی دەکاتە کردار و کچەکەتەمەن دووساڵ و منداڵە شیرخۆرەکەیشی لەسەر پردی دیجلە داوێتە ناو ڕووباری دیجلەو دواتر خۆیشی دەهاوێژێتە ناو ئاوەکەوە،

ڕۆمانی "قسمەت". ڕۆمانەکی تری ژنە نووسەری عەراقی"حەورا ئەلنیداوی"ە، یەکەم چاپی لەساڵی٢٠١٨ لە بەاو بووەو.نووسەر ڕۆمانەکەی بەسەر سێ بەش دابەشکردووەو چیروکی ژیانی ژیانی خانەوادەیەکی کوردی فەیلی تێدا باس دەکات و لە مێژووی ژیانی عەراق دەدوێت لەساڵی١٩٥٠،تاوەکو٢٠٠٩.
ئەو خانەوادە کوردە فەیلیە، کە لەساڵی١٨٧٣ لە هەرەمی لەرستان لەترسی والی ڕایانکردووەو لە بەغدا گیرساونەتەوە. پشەوی ڕۆزا شای پەهلەوی بێت و ئەو هەرەمە بخاتە ژێر حوکمڕانی خەی وبیخانە سەر ئێران و هەوڵی سینەوی ناسنامە نەتەویە کوردیەکەی و سیمای کوردبوونی هەرەمەکە بدات و بە پارسی و ئێرانی بوونی بکات.

خوێنەر لە کاتی خوێندنەوەی ئەو ڕۆمانە، ئازار و موعاناتی کوردە فەیلیەکانی دەبینێت، کە چ شەوازەکی هەڤانەو نامرۆڤانە لەلایان بەعسیزمەوە ڕوو بەڕووی چەوسانەوەو ئیبادەو ڕەشبگیری و مەرگ و

دەربڕی دەبنەوە.
کوردە فەیلیەکان لە سەردەمی بەعسیەکان و لەلایان ئەحمەد حەسەن بەکرو دواتر سەدامی گەورە بەگشتی توشی چەوسانەوەو ئاوەدوونانکی زۆر هەمەجیانەو کوشتن و عیدام کردن و دەرکرد بوون، لەساڵی١٩٧٠ ئەو کاتەی بەعیسەکان حوکمەانی وڵاتیان دەکرد، تاوەکو ٢٠٠٣و کاتی ڕوخانیان، دەیان هەزەمەتی پاکتاوی و چەوسانەوەو لەناو بردنی کوردانی فەیلیان ئەنجامداو ناچاریان کردن وڵات جێ بهێڵن و بەزۆری و لەژێر فشار و تیرۆر و تەقاندندا . لە زەدی هەسەنی باو باپیرانیان دووریان دەخستنەوەو حزبی بەعس بەیاری بە بەشکردنی کوردە فەیلیەکانی لەناسنامەی عەراقی بوون دەرکرد و بە ئیرانی هەژماری کردن و بە شێوەیکی بەرنامە داڕێژراوانەو هەڤانە کەوتە کوشتن و عیدام کردنی کوردە فەیلیەکان،
لەشارەکانی بەغداو خانەقین لە١٩٧٩ دوای ئەو دوو شارە ، ئەو هەڵمەتە بەربەریەی گواستەوە بە شارەکانی تریش و لە دەرەنجامی ئەو کارە وەحشیگەرانەی بەعسیە فاشیەکاندا ٣٥٠کوردی فەیلی ئاوارەی ئێران بوون و زیاتر لە پانزە هەزاریشیان ون و بە سەرو شوێن بوون و حزبی بەعسی عەرەبی کەکوژو ئیبادەی کردن و تەنانەت تا ئێستا تەرمەکانیشان نەدەزراوەتەوە.”ساڵی ١٩٨٠زۆرترین ئاوەدوونانەی ساڵی١٩٧٥، لەسەردەمی سەرکەی ئەوساتە”ئەحمەد حەسەن بەکر”دەستی پێکرد…دواتر ستان خانەوادەی عەراقی کەکرانەوەو دەکران و نەدرانە سنووری ئێرانەوە بە بیانووی تەبعیەت و لایانگری ئێران… بەڵام من نەم دەتوانی لەوە تێبگەم بۆچی ئەمە ئێرانین خۆ ئەمە پێش هەموو شتێک کوردین، ئەگەر هاوڵاتی عەراقیش نەبین سەرەای ئەوەی هەموو ژیانی خەمان وا بەسەرکرد بەڵام بەگشتی چیە لەسەر ئێرانی بوونی ئەمە ئەو ئێرانەی هەرگیز پشتوێی لەژێرکی ساردو سێی بەفراوی زستاندا بمانترەنجێنن سنورەکانی و بە خۆشکەبمان خزێنن ناوییەوە نەمان بینی بوو”.

بەو چەشنەی کوردەکان ڕووبەڕووی هەڵمەتی کوشتن و ئاوەدوونان و زەوتکردنی ناسنامەدەبنەوە.
لەوڵاتێک لەوتەی دروست بوونییەوە کورد دەچەوسێنرێتەوەو هەوڵی سینەوەی کورد بوونی دەدات و کورد بوون وەک تاوانێک سەیری دەکات و بەردەوام گەورەو بچوک و جەوان و دان عەمرو ژن پیاو منداڵ و تاکی کورد دەکات بە سوتەمەنی و قوربانی ئێژدەهای بیری عروبەی شۆڤێنی و هەگەز پەرست و لەسەر نیشتمانی هەسەنی خۆت. داگیرکەرانی و مەژوو و خاک و کلتورت. دەرت دەکەن و دەتکەن بە پەناهەندەو

سەرگەردان و پەرش و بڵاوی دنیات دەکەن و وەک ئاژەڵێک دەت ئاخنە ناو پاشووی ئۆتۆمبیل و ئادەستی چارەنوسکی نادیارو دەوزمەیکی دە ڕەق و سنووریکی مین ئاژکراو بە بۆمب و مەرگت دەکەت و بە غەریبی و نامەیبت دەسپێرن "لەو شوێنەی کە یەکەم وەستگەی ئاگواستن و دەرکردن و کۆچکردن مان بوو،ئەفسەرو سەربازێ دە ڕەقکانی ژێمی بەعس کەیان کردینەوەو دەیان بە ڕەزی و جوێنی ڕەگەز پەرستانەیان ئاماستەکردین و هەندێک لەخانەوادەکان بە جێی نووستنەوە هێنرابوون بۆ ئەو شوێنەو کچێک بەجێی خۆتنەوەبوو، جڕکی نیمچە ڕووت و هەموو ئەعزای بەدەنی بەدەرەوەبوو... یەکێک لەژنەکان سەرپۆشکەی خۆی وە دا تاوەکو جەستەکەی خۆی داپۆشێت و لەسەرنجەکان بەدووری بگرێت. لەوانەیە ئەو دووایین شەوازی پێشینی ئەو شەوازەی جە و بەرگ بەت بۆ شەوازە وروژێنەرو و پاژنەی پێاوەکانی بەرزبەت ئیتر دوای ئەوەی دەگەین بە ئێران. لەوە بەشوێیکی ڕەهاو بەپێی یاسای مەزهبی لەچک و باڵا پۆشی بەسەر ژن و کچەکاندا دەسەپێندرێت...لەسای یاسای باڵاپۆشی زەرداری و ناچارکردنی ژن و کچەکان . لە ئێران ژن و کچەکان بوونەری ئەویان نەدەکرد بەشکی قژیشیان دەرخەن وەک دوایی دەبینن چەن ژنەکان جاێ یاخی بوون و پێ گیری نەکردن دەدەن لەدژی ئەو حوکم و یاسایێ بەزەر سەپاندنی باڵاپۆشی و لەچکی کەماری ئیسلامی ئێران...

بەو شەوێیە دەستیان کرد بە دەرهێنانی یەکێ یەکێ لەخانەوادەکانمان و پاشان فەرمانیان کردین سواری پاشووی پیکابەکان بین. کە پێشووتر بەمان ئامادەکرابوون...لەگەڵ کۆتایی کاژەکانی بەیانی گەیشتینە ئەو خاڵەی ئەوان دەیان ویست.ئەفسەرەکانی ئەمن و ژێمی بەعس دابەزین...ووی چەکەکانیان ئاماستەکردین... یەکێک لە ئەفسەرەکان گوتاندی و بەدەست ئاماژەی کرد:
ئەو چیایە لەوە دەبینن، بڵێن تەی بپەڕنن و لەو دیوی دەگەن بە خومەینی و ئەو چاوەڕێتانە...ئەمەیان لەسەر سنوور بێ بە حاڵ و ماڵی و سەرگەردانی لەناو کەبەی موشەک و مین و برسیەتی و ساردی جە هێشت...
هەزاران مرۆڤی بێتاوان و ژن و منداڵ لەو کێڵ و دەرکردنەدا. زەربەی لەڕگە بوونە قوربانی بە ئەوەی تاوانکیان ئەنجام دابێ، تەنها ئەو هەڵوێتە بایەلەجیە نەفرەتیە نەبێ کە لەدەرەنجامی دا بەکوردی فەیلی لەدایک بوون".
ئەو هەژارە دەندە شەقڵنیەی بەعس تەڵ و وشک یپەکەوە دەسوتان و هەش و سپی پارەزراو نەبوون لەدەست دەسەاتە دەندەیەکەی و هەر کەسەک بە پەی ئایدەلەجیا عروبە ڕەگەزپەرستیەکەی بەعسیزم نەجوابایەوەو

بەعسیەتی نەکردبا بە ڕەباز و ئەقیدە،هەمان چارەنووسی کوردی دەبوو و مردن و دەرکردن و تراژیدیا چاوەڕێی دەکرد" دەرکراوان هەموو کوردانی فەیلی نەبوون. تەنانەت زەربەی بە بنەچە ئێرانیش نەبوون وەک ئەوەی حکومەتی عێراقی بانگەشەی دەکرد و زەرەکیان خانەوادەی بە بنەچە عەرەبی بوون و ژمەی بەعس دەیویست بەهەر هەکارێک لە هەکارەکان لەیان ڕزگاری بێت".
ئێرە بۆچی دەبێ لەسەر بیرو باوەڕو ناسنامەی کورد بوونت ووبەووی جینۆسایدو تەرحیل و ئاگواستن و کوشتن ببیتەوە؟
بۆچی دەبێ بەو شێوە دەندەیە کورد لەناسنامەی هاوڵاتی بوونی بەبەشکرێت و نەتەوەیتر خۆی لە بکات بەسەردار و کوردی تەنها وەک پاشکۆو خزمەتکارو سەبارو جاشی فیکرەی عروبەو عەرەبە شۆڤێنیەکان قبوڵ بێت و هەر کوردێک بێ نەخێر من کوردم و کولتور مێژوو و فەرهەنگ و هەموو شتەکم لەهی عەرەب جیاوازم و ئەو کاتەی من لەسەر ئەو خاکە دێژیام و خاوەن خاک وماڵ بووم کە پەی دەڕەن عەراق ، حوشترەکی عەرەبیش لە نەبوو و ئێرە هەزاران ساڵە کوردی لە دێژیت و ماڵی کوردەو عەرەب بەشێوەی شەڕو داگیرکاری و کۆچەری و لەقەوماوی و چەندین شێوەو سیاسەتی تروە هاتوون و ئەوە خۆیان کردووە بە خاوەن ماڵ و کوردیش بە میوانێکی ڕەزاگران یا خود بێگانەیەکی نەخوازراا!!"بۆچی دەبێ کەسێکیتر بێیار لەبارەی شەڕو ووی نیشتمانم بدات؟ چۆن ئەو دەسەڵاتەی بە پێیدا بوو من لە نیشتمانەکەی دابەنێت...کاتێک منیان لەڕێگی خۆم دەرهێناو فڕێی کەناری غوربەتیان دام و لەناسنامەو تەمەنی خۆمیان داچەاندم، کفرم کرد بە هەموو مێژووەکەیان،سنوورەکەیان، ئێتیماو شانازییە پەو پۆچکانیان ، ئەو دیکتاتۆرە دەڕەقانە ئەمەیان بەتەواوی فڕامش کرد. لەڕاستی دا من خودی نیشتمانم کە لەسەر دوو پێیکانی دەڕوات".

بەوچشنە کورد لەناو ئەو وڵاتەی پەی دەڕەن عەراق جگە لە دەرکرن وزەوتکردنی ماف و لەسەندنەوەی ناسنامەو ماڤەرانی و ئێنفال و هەڕەکست هیچیتری نەبینیوە
دواجارو لەساڵی ٢٠١١لە پەڵەمانی ئەو وڵاتەی تائێستاش دەمان چەسێنێتەوەو ماف و کەرامەت و خاکمان پشێل دەکات، دان بەوەدانەدرا کە لەسایەی ئەو عەراق و سەدام و بەعسی عەرەبی شۆڤێنیەوە لەساڵی١٩٨٠دا کوردانی فەیلی لەلایان حزبی بەعسەوە ووبەووی پاکتاوی ڕەگەزی و کەمەکوژی بوونەتەوەو کەکوژکراوان.

ڕەمانی قسمەت، چیرۆکێکی ئەفسانەیی یاخود حەکایەتێکی خەیاڵی

وفەنتازی نییە و نووسەر لەخەیاڵی خۆیەوە دایشتبێت و هەنیبێتەوە، ئاستە هەموو داستان و ڕۆمان و چیرۆکێک هەرچەند واقعی بێت و حەقیقەتێکی بە هەبێت، بە گومان نووسەر خەیاڵ ئاوێتەی چیرۆک و گۆرانەوکان دەکات، نووسەری"قسمەت"یش بەتەکنیکردنی فەنتازیا بەمەبەستی تەشویق و زیاتر ئازانەوە ڕۆنقدارکردنی گۆرانەوکەو بەتەواو کردنی چیرۆک و ڕووداوکان ئەو شێوازی ئاوێتەکردن و تەکنیکشکردنی فانتازیاو واقع. هەرئەو تایبەت مەندی و شێوازیشە کە نووسینکی ئەدەبی لەگۆرانەوێکی مەژووی وشک و ڕووت و بێ گیان جیا دەکاتەوە.

خاتوونە نووسەر ئەوەی باسی دەکات مەژوو و ڕووداو چیرۆکی ئاستەقینەی ژیانی هەموو کوردانی فەیلیە،کە بەدەست ژەمی بەعس و سەدامی دیکتاتۆر، دەیان تاڵی و ناسۆری و دڕبەری و چەوسانەوەو تراژدیایان چەشتووە،
نووسەر لە گۆرانەوی چیرۆکی ڕۆمانکەیی و لە داشتن و گۆرانەوی ڕووداوکان پشتی بە ڕووداوکانی مەژوو و ئەو نووسین و بابەتانەو بەستووە کە لەسەر ئەو تراژدیاو چەوسانەو دەرکردن و کۆکوژیەی کوردە فەیلیکان نووسراون و لە پەرتک و گۆڤار و ڕۆژنامەو سایتە ئلیکترۆنیکان بەاو کراونتەوەو بە ئەو مەبەستیش سەردانی گۆڕ شوێنی کردووە تازانیاری زەدتر لەو بارەیەوە کەبکاتەوەو لە ڕۆمانکەی پشتیان پێ ببەستێت و بابەتکەی پشت ئەستوورترو دەوڵەمەندتر بکات و دووای ماندووبوون و هەوڵ و شەو نخوونی و گۆرانکی زەر. لەکتایدا ئەو کارە ئەدەبییە ناوازیەو ئەو داهێنانە مەزنی خەیمان لەدوو توێی شاکارکی ئەدەبی و لەژەر ناونیشانی" قسمەت"وە پێشکێش بکات و خەرمانیکی تری ئەدەبی جیاواز بخاتە سەر کتێبخانەی مرۆقایەتی و بە دنیای نووسین و ڕۆشنبیری بسەلمێنێت کە ئەو وەک ژنک هیچی لە پیاو کەمتر نییەو خاوەنی بەهرەیکی بەرزی نووسین و داهێنانی ئەدەبییەو شایانە پێی گوترێت ژنە داهێنەرو نووسەر و پێنووسە بوێژدان و سەرکەوتوو و لێهاتووکە.

چیرۆکی ڕۆمانکە باسکردنە لەخانەوادەیکی کوردی فەیلی، نووسەر لەڕگەی چیرۆکی ئەو خانەوادە کوردە فەیلیە باس لە کەچکردن و کۆشی ناسنامەو هەموو ئەو ئازارو نەهامەتیانە دەکات کە کوردانی فەیلی ڕوو بەڕووی دەبنەوە.

قسمەت
چیرۆکی چارنووس و دڕبەدەری و تراژیدیاکانی کوردانی فەیلیە.

داستانی تراژیدیای نەتەوەیەکە"کوردانی فەیلی"لەسەر دەستی عەرەبە گەگەز پەرست و شۆڤینیەکان تووشی پاکتاوی گەگەزی و سینووی ناسنامەدەبن.

قسمەت.

تراژیدی نامەیە، گەمانەکی ئینترپەلەجیە،
نووسەر بەوردی باس لە نەهامەتی و ئازارو ناگەو داودوونان و کەمکوژکردن و کەچکردن و
ناسنامەو ژیانی گەژانەو زمان و یادگەی چیایی و بنەچەو کولتورە کوردەواریە گەسەنەکەی کوردانی فەیلی دەکات .

خانەوادەی "مەلا غولام عەلی گەحیم"کوردی فەیلی شیعە مەزهەبە لەماگەکدا دەژین لە گەرەکی"الدهانة". لە بەغدای پایتەخت، پەشووتر ماگە جوگ پەش کەچکردنیان لە کەتایی چلەکانی سەدەی ڕابردوو بە وەاتی ئیسرائیل تەیدا نیشتەجە بوونە،
ئەو گەرەکەی پەشووی عەرەبی هاوردە ڕووی لە بکەن و تەیدا ئاکنجی بن، لەکەنەو زەربەی دانیشتوانەکەی جوو کریستیان بوون.
چیرەکی چارەنووسی خانەوادەی مەلا زەر لە چیرەکی چارەنووسی ئەو خانەوادە جووە دەکات کە پەشووتر لەو خانووەدا ژیاون. ئەو خانەوادە فەیلیە کوردە هەمان شووی ستان و هەزاران خانەوادەی تری کوردی فەیلی لەلایان حزبی بەعسی دیکتاتەر و فاشیست دەچەوسەندرەنەو ناسنامەیان لە دەستدرەتەو دەربەدەرو ئاوارە دەکرەن، بە پاساوی لایانگریان بە ئەران، ئەو چارەنووسی کورد بووە بە درەژایی مەژووی درووست بوونی ئەو دەوەتەی پەی دەلەن عەراق، هەموو سەرەک و ژەمە یەک لەدوای یەکەکانی لە یەکەم پاشاوە، تا ئەستاکە هەچی لەدەستیان هاتبە و بەیان چووبەتە سەرو گونجاو بووبە درەخی و کەم تەرخەمیان نەکردووە لە داگیرکردنی خاکی کورد وسینووی ناسنامەکەیی و دەست بەسەرداگردتنی ئازادی و مافەکانی و شەواندنی زمان و کەلتور و مەژووکەی و ئەنجام دانی تاوانی جینەسایدو کەکوژی و کیمیاباران و ئەنفال و خاپوورکردنی هەزاران دەهات و بەردووماکردنی شارەکانی و دەربەدەرکردنی کورد. هەکامیان هاتبەتە سەرحوکم و جەوی حوکمەانی گرتبەتە دەست و بەی لوابە، سەلماندوویەتی کە سەدامەکی تەمام عەیارە لەفاشییەت و گەگەز پەرستی و پەوەکردن لەسیاسەتی پاکتاوکردن و تەعریب کردن و کوشتن و سینووی کورد،شیعە و سونە، ڕاست و چەپ و نەتەوەگەراو ئیسلام گەرا و لائیک و عیلمانی و -مەزهەبی و عەدەمی، کەماری و پاشایەتی، هەموویان لەبەرامبەر کورددا یەک ئەقیەت و کەمەک دەم و چاوی

جەراو جەر و سیاسەت نەگەن.

ئەو وەاتەی لەوتەی لەدایک بووەو هاتوتە بوون هەر دەمی زەویەکی بە نەفرینی ئاسمان کەوتووەو ئەهریمەنی شەڕانگێزی بەڕێنی داوە کە هەرگیز دەرفەت نەدات ئاسایش بخایەوە ببینێت و لەچنگ کەبەی دەوزمەی جەنگی مەزهبی و تائیفی و گروپە چەکدار پەرست تووندڕەو و میلیشیاکان و کەشەی تیرۆر و کوشتن و بە دادی و گەندەڵی و قەیران قورتاری نەبێت و تارمایی تاریکی و فەوزاو و کەشەو ناکۆکییەکان یەخەی ئاسمانەکەی بەرنەدەن و ژیان تێیدا هەموو دەم بە تونەڵکی ڕەش و تاریک و تابڵێیەکی خوێناوی داپۆشرابێت.
خانەوادەکەی مەلا غولام جارێک لەسەر مەزهبی بوون و هەزار جار لەپێناو کوردبوونەکەیان.ووبەووی ئەو هەموو تراژدیەیاو کارەساتە دەبنەوە، ڕاستەغولام کوردێکی مەزهەبو شیعەیە وەلێ ئەو زۆر پابەندی و مەزهەب و ئاییندارییەوە نییە" ئەو لەگەڵ ئەوەی زۆر ئاییندار نەبوو و هەندێک جار نوێژی دەکرد وهەندێک جاریش نەیدەکرد..بەڵام ئەو پشتوانکانی خۆش دەویست و بەوای وابوو کە زۆری عەراق پیرۆزە بەخۆی و نەوەکانی چونکوو ئەولیاکانی خوای تێدا نەژراوە، ئەو هەرکاتێک هەستی بە ناڕەحەتی بکردبا سەردانی نەجەف یاخود کەربەلای دەکرد بە سەردانی کردنی ئەو کەسانەی کە ئەو بەوای وابوو ئەوان واسیتەکار و نەوانکاری نەوان ئەم و خوان، تەنانەت سووربوو لەسەر سەردانی کردنی موسای کازم کاتێک دەرفەتی بە بگونجابوایە"

خانەوادەی مەلا غولام عەلی.
دوای دەرکردن و کۆچکردنیان لەنەوان سنووری عەراق-ئێراندا دەگیرسنەوە، مەلا غولام بو یەکەم جار هەستکرد بە نامۆیی دایدەگرێت و هەستی ئەوەی لا دروووست دەبێت، کە ئەو بگانەو خەڵکی سەر ئەو هاسەرێە نییە، عەراقی فەوزاو تیرۆر و چەوسانەوەو فاشییەت دەریان دەکەن و ناسنامەیان لە دەستنەوە بە پاساوی لایانگریان بە ئێران، ئێرانی کەماری پێتی سەدارەو کوردکوژی و مەزهەبی و مەلالی ئاخوندەکانیش ڕێتی دەکەنەوە لەخەیان بگرن و ڕۆگەزنامە بەخۆی و خانەوادەکەی ببەخشن بە بیانووی عەراقی بوون و ئێرانی نەبوونیان.

چەند دەڕێک لەبارەی نووسەرەوە.
حەوراء ئەلنەداوی نووسەرو ڕۆمانووسێکی بەڕۆگەز عەراقیەو لەوەاتی دانیمارک پەگەیشتتووەو ئێستا لە لەندەنی پایتەختی بەریتانیا دەژیت، لە ئەگەستسی ساڵی١٩٨٤لە بەغدا لە دایک بووەو ژیانی هاوسەرگیری لەگەڵ "نەشئەت ئەکرەم"ی یاریزانی عەراقی پێکهێناوە.
لەپاڵ ڕۆمانی قسمەت، نووسەر خاوەنی ڕۆمانی"تحت سماء

کوبنهاغن"ە.کەیەکەم چاپی لە ساڵی٢٠١٠لە دەرچوو.

.....شەماڵ بارەوانی

دیالۆگی لابردنی ماسکەکان یاهاتن بە ماسکەوە.. بەرزان بابەشیخ

(نەژی ئە دیب ئافراندنی جووانیە
لە سەر زبەخانی ناشرینە کانی دوونیاو و دواتر داووخان و بونیات نان یانی لە ئافراندا ململانە دە گە ە خودا دە کات)
لە تە واوی رەژانی ڤیستیڤالی ئە مجارە ی گلاوێژ .
خە لک کە متر لە ئاست پە تای ناو براو ماسکیان پەشیبوو . بە لام ،چ خاوەن بە رهەمە کان چ رەخنە گرانی ئە م کە رنە ڤالە گە ر سرنجت دابایەزیاتر بە ئاکارو ئاماژە ی دەسە لات و ئیدەلۆژیکی بازارانەی دوونیا بە رهەم و رە خنە کانیان دە گەرایە وە .
بە رهەم گە لێک بە فرەشتن ،بە رهەم گە لێک بە ئالوگۆرکی ئابووری کورت .
چونکە هیچ لە بە رهەمە کان وەک بەڵی بە دەروونی خە لک و ، بە بە رزکردنە وەی ئاستی چێنیە تی ئە دە ب و کلتور نە هاتبووە نووسین .

بە رهە م گە لە ک لە دەمی مـوداخە لە ی د کتـورەکی پسـپەری داواتکراوو ، ووتی ئە م بە رهە مانە زیاتر وەک موحازەرەی وانە یە ک دە چن کە بە پەلە کانی ناوەندی ئامادە کرا بە ؛نە ک ناوەندەکی نەو دە و لە تی وەک گە لاوەژ .
دواتـر بە وولام ، بە م کە مـایە تیە سەرەکی گلاوەـژ ، وەک پە ردە پەشینەک چە ند بیانوویە کی هەنایە وە .
کە بە زەرەک جە ی قبول نە بوو. گووایە ئە م ڤیسیڤاڵە بە پەگە یاندنی نووسەرو ئە دیبە !!!!!
دووواتر ووتارەک لە ئاوروپاوە بە ئەنلاین پە خش کرا. دوورو نزیک خەی لە قەرەی باسەک دە دا بە ناوی تئوری رە خنە لە ئە دە بیاتە ؛ کە زیاتر ووتارەک بوو زیاتر بە دوەوری باسە کە دا دە خولاڵە وە بە ئە وەی جەرەکانی تئوری ،کە بە پە ی ئیدیلەژیک و ،هە لدانی شاخە کانی ئە دەبیات باس بکات .تئوریە ک لە رە خنە ی گەڵایە وەکە بە دایک و باوک بە .
پسپەرەکی تر ئە وەی لە سەر ستەیچ تەرحی کرد تەنها شیوازەکی ئە کادیمی لە شەوەی نوسینیک بوو بە نووسین .
کە هیچ نرخەکی بە جەپە نجە ی چە پە کان ،لە ئەران نەرخاند .
بە لام دوای دابەزینی لە سەر ستە یچ؛ تە نها بە من چونکە بەرگریم لە چە پ بە گشتی و لە چە پی ئەران کرد ،وە ک جە پە نجە یان لە بووواری ئە دە ب و رەخنە ی ئە دە بی .
دوای لە بووردنی کرد کە ئە م هەڵی سووری بە دانراوە . هە رچی بە کوردە کان دە گە رەتە وە ، سەرەتای باسە کانیان یانی پەشە کی باسە کەهە موو ووتارە کە یان بوو .
جە وهەری باسە کان بە یە ک دە قە دەووترا هە ندەکش ، بە سیفی خەی .
ژنەکی خانە قینی بوو باسە کە ی بە باسکردن تە رح کرد . ئە وەی دە گە رەتە وە بە گشتی بە شعرو چیرەکە کان نە ک خە سلە تی ئە دەبیان تەدا نە بوو خە سلە تی جە وهەری ریشیان پووچ گە رایی و داتە پینی قیمە کان بوو .
ئە م فیستقالە زیاتر لە خە نواندنەکی شکلیانە دە چوو وەک ئە وەی خە می ئە دە ب و خە می کلتورو خە می جە وهەری ئینسانیان بە . لە راستیدا دیالەگی گە مە و دیالەگی ماسکە کان و بەنرخ کردنی ئە دە ب و بەنرخ کردنی ئینسان بوو وەک ئە وەی دیالەگی لابردنی ماسکە کان بە .
هاو تە ریب لە بە کالا بوونی ئینسان . بە داخە وە کالای سووک لە ئە دە ب لەرە دا بە کەین هاتبوو .
رەخنە گرە کانیش یە ک دوو کە س نە بە ئە ینا ئە وانی تر وەک خە

دەرخستن ، یان وەک مە نەڵێکی ناوەوەی خۆی بە درمە دەروونیە کانی ئاکا بوو بوو نە ئەم کە رنە ڤالی ماسکە وە .
بە داخەوە ئینگلس سەرەرای ئەوەی وەک خۆی دە لە بە لزاک پادشاگە رایی بوو لە سیاسەت دا ، کاسەلێکی بوو لە بەوادارێدا ؛ بە لام لە ئەدە بە کیدا بە ئەملاو ئەولا ئاگای بە بە شەریەت دا لە وەی ئەوچینە زەردارە لە سەرو بە ندی رووخانەتی .
ئەمانیش سەر باری ئەو ئیدە و بەوایانە ی کە هە یانە سەرفی نە زەر لە ی بە لام تەکرا ؛
فەریکە ووتاروو ،فە ریکە ئەدە بیات بوو . وەک ئەوەی وەک بە لزاکێکی بەرژوازی خە بنوێنن .
ئەمان لە نووسینە کانیاندا ئازادی یە کی لە ووردبوونەوەیان بوو وەک لە وەی ئازادیە کی تەکە ڵ بە بزووتنە وە چالاکە کان یانی ئازادیە ک لە سەروی ئینسانە وە وەک ئەوەی تەکەا نە وەی بەرژوازیەکی گەج و مەدرنەزم بن . لە راستی دا ئەرکی ئەدەب و هەخنە ی .
وەک گەرکی دە لە / ئەوە یە تا ئینسان لە خۆی بگا، ئاماژە شاراوەکانی چاکە ی خۆی پە ئاشنا بکات ، بە رە ئاسۆی فە زیلەت گە شە بکات غە زەبی پر بە دژ بە هەزی شەە و پریبکا لە ئازایەتی و جووانی دواتر ئەوەندەی پە ی دە کرە خە لک بە ژیان خوش باوەر بکا یانی ژیان بنوێنە و لە هە مان دە مدا حکومرانی بکا نە ک بروات سنوری دوونیایە کی دەستکردی خۆی بە لکو بە هایە ک بروخێنی و بە هایە کی تر دروست بکات ئەدەب کارێکی ئافریدە رانە یە دواتر نوسەر کارێک دە کا جارێک وە ک ئینسان جارێکی تر وەک ئافریدەرێکی جووانی لە م دیالەگە ی گلاوەژ دووشت بە رەشنی خۆی دە نووانداوە ستە ی نزیک بەتە واوی ، نوسەرانی داوات کراو بە مەدرەنیزمە و بە بازاڕەوە . دواتر جە هلی وەرگریش .

٢٨/٥/٢٠٢١
سلێمانی
برزان بابە شیخ

گـــوزارەک بە ئاوینـــی تـدا..
قەسیدەی: ستیڤان شەمزینی

چ بەختەوەرییەکی غەریبە
هیچ چرکەیەک لە من تێناپەڕێ
بە ئاوەی دەم هەزار جار
وەردی ناوی تە نەکات؟!
چ کەوتنە خوارەوەیەکە
بە ناو زەنگی چاوەکانت و
سەفەری بەردەوامی من
لەنەو وشە ناسکەکاندا
هەر بە ئاوەی شیعرەک بچنم و
بیکەمە گەردانەی ملت؟!
چ یارییەکی مەحاڵە
ئەو گەمەیەی دەستم داوەتە
کە ئەمەوێ دووبارەت بە پەیدا بکەم و
بە ڕەنگاو ڕەنگیی شیعر بینەخشێنم،
تاکو بەرەو بەهەشتی عەشق پەی بفەی؟؟
چ جوانییەکە
کاتێ گوێ لە دەی خەمبارت ئاگرم و
حوزنە کپبووەکانی لە دڵی قەسیدەکاندا
ئاهەنمە پەیڤین و
لەئاوی شیرینی زەردەخەنەیان هەڵدەکێشم؟
چ موعجیزەیەکە
کە تە چاوت دادەخەیت و
منیش بە مەهەمی سەز
زامەکانت دەرمان ئەکەم و
هەناسەیەک لە خەوێستی
ئەخەمە سییەکانتەوە،
تەنە لەبەرئاوەی بزانی
هەناسەی عیشق چەندە سووکە؟
ئای چ شەوکی شەوقدار بوو
ئەو شەوەی لە نەوان ژنکی ڕەنجاو و
شاعیرکی نامەدا
کە هەر ورشەی گڵا و

گۆی ڕۆبا بەداربوون و
یەکەمین بەن و بەرامەی پەیمانبەستن دنیای گرتەوە؟!
چ گەمە گەمکی خۆش
وەک دوو کەتری ماندوو
بە زمانی دە و نیگا
قسەمان لەگەڵ یەکتر ئەکرد و
بە کەپلە هەناوەیەک
بەسەر یەکدا ئەتواینەوە؟!
چ داستانەکی پڕ جۆش و هەیجانە
ئەو دەمەی بیر لە حکایەتی خەم و
چیرۆکی تۆ ئەکەمەوە
کە چۆن لە دڵەک شیعردا
بە یەکتر گەیشتین؟!
چ دڵزینەوەیەکی کەمبەسانە بوو
تەم لە هەیوانی ژانەکی بە کەتاییدا دڵزیەوە و
خونەم خستەوە
نەو دەمارە سستبووەکانی هەستت؟!
چ لەوانلەوەک بوو لە شەپۆلی چۆڕ
کە دەستم ئەهێنا بەسەر دەتا و
دەستەمم ئەکرد،
تۆش دەستت ئەگرت
بەسەر لافاوی هەڵچووی دەروونما؟!
چ بەهارەکی مەکرباز بوو
ئەو بەهارەی بە دوو چاوی پڕ بارانەوە
کەوتمە سەیر کردنت و
پایزیشم بە کردیە
فەسڵی سەوز بوونەوە و
وەک گوڵە بەیبوونەک
لە منداشکەفەت کردەوە؟!
چ سەرچەیەکی بوو یاخیبوونمان
کە وەک دوو ئاسکە کەوی
بازمان بەسەر لوتکەکاندا ئەدا و
وەک چەم و کانیاو
بە هاژەوە ئەژاینە ناو یەکترەوە؟!
چ زەمەنەک بوو، چ کاتەک بوو
لەگەڵ تەدا
هەستم بە تەپڵەینی کات نەئەکرد و

وا تێگەم کاروانی زەمان
لەو کاتژمێرەو وەستاوە
کە دەستی سەم
خستە دەستی گەرمی عەشقی تەوە؟!
چ تەماناکی سیحراویی بوو
ئەو شەوانەی بەدیار تەماشاکردنی وێنەکانتەوە
خەو دەچووە چاوم و
شەکەتی رەح و بە وزەیی ژیانتم ئەزبەر ئەکرد؟!
چ سەوداسەریەکی کەوتبوو
ئەو چرکەیەی خەم خاڵی کردەوە
لە خودی خەم و
خەم تەژی کرد لە تە
بووم بە خودی تە؟!
چ رستەیەکی ئاڵۆشاویی بوو
کە نووسیم ئەوەی عەشقی من
زیندووت بکاتەوە،
بەڵام زەر ئەترسم
بەرگەی نەگری و هەڵتپەوکێنێ؟!
چ جیاکردنەوەیەکی سەیر بوو
کە تەم لە هەموو خاڵک جیاکردەوە و
دڵی خەم پێبەخشیت
تاجی هەموو شیعر و
هەستەکانی خەمم لەسەر نایت؟!

بەهاری 2017

تەرکیا رەگەزپەرست ژینەسایەدی دارستانەکانی کوردستان دەکات..

رۆژا شوان

تورکیا ڕەگەزپەرست، کە دوورە لە هەموو بەهایەکی ڕۆشتی و لە سەز و هەستێکی مرۆڤایەتی. تەنیا بە ڕشکۆژی و ژینسایدی گەلی بەتاوانی کوردمانەوە نەوستاوە. بەکو کەوتوونەتە ژینسایدی دارستانەکانی کوردستان و لەناوبردنی ژینگەی سرشتی کوردستانی جوان. ئەمش ئۆپەڕەی بڕۆشتی و ڕەگەزپەرستی و دندەیان دەگەیەنە. کە تا سەر ئێسک دوژمنی هەموو شتێکی کورد و کوردستانن. ڕۆژ نییە کە فڕۆکە جەنگییەکانی تورکیا، بە بیانووی شوێنی گەریلاکان، بە بەمب و بە ڕاکێتی سووتینەر ئاگر لە دارستانەکانی کوردستان بەرنەدەن و ڕووبەرێکی زۆری دارستان و پووش و پاوانی کوردستان نەسووتێنن. سالی پار و پڕاریش باخە دار زەیتوونەکانی شاری عەفرینی کوردستانی داگیرکراومانیان بەیەوە. کە سەرچاوەی سەرکیی بژێویی بە سەدان خەزانی کوردمان لە ڕۆژئاوای کوردستان لەسەر بەروبوومی ئەو دارانە بوون.

لە ئەمڕدا، تورکیای نامەرد و بە ڕۆشت کوتتە بینەوەی دارستانە سروشتییەکانی باشووری کوردستان بە ڕووتکردنەوەی سروشتی کوردستان، کە مێژووی بە هەزاران هەزار ساڵ دەگەڕێتەوە. ئەردگانی ڕەگەزپەرست دەیەوێت بە فرۆشتنی دارە بەاوەکانی کوردستان بەهای لیرەی ئابووچووی تورکیا بەرز بکاتەوە. بگومان ئەمەی تورکیا دەیکا تاوانە و دژتە ریزی تاوانی جینسایدی سروشت و پشلکردنی هەموو یاسا و ڕسا و بیارە نەو دەوڵەتییەکان بە پاراستنی ژینگە.

وا دیارە داگیرکەرانی کوردستان لەم نامەردی و بێوشتییەدا هاوبەشن. لە ڕۆژهەڵاتی کوردستانیش، ئیتلاعاتی کەماری سەدارە، پێش چەند ڕۆژێک لەمەوە بەر، ئاگریان لە دارستانەکانی ناوچەی سەردەشت بەردا، پار و پڕا و پشتریش هەر بە هەمان نامەردی و ڕق ڕشی و ڕەگەزپەرستییان. گەیان لە دارستانەکانی چەند ناوچەیەکی تری ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەردا، مەبەستیان ڕووتکردنەوەی چیا و دەڤەرە جوان و قەشنگەکانی کوردستانە لە جوانی و زیان گەیاندنە بە بژێوی و ئابووری کوردستان.

ئەمسا و پار و پڕاریش، عەرەبە هاوردەکانی خواروو و

ناوەڕاستی عێراق، بە مەبەستی بە عەرەبکردنی کەرکووک و خانەقین و خورماتوو و مەخموور و دووبز وپردی هێناون . بە ئاشکرا و بە بەرچاوی دەسەڵاتدارانی عەرەبی شۆڤێنییەوە، دەغڵ و دانی جووتیارانی کوردیان سووتاند و ڕانج بۆوریان کردن. کەچی نە حکوومەتی بە ناوەی کوردستان و نە حکوومەتی عێراقیش لە سکاڵای جووتیارانی کورد ناپرسن. ئەمەش ئەو دەگەیەنێت کە (حەشدی وەحشی) و دەسەڵات بە چەکەوە لە پشتی ئەو تاوانبارانەون.. چونکە ئاشکرایە کە کێن ئەوانەی ئەم تاوانانە ئەنجام دەدەن. کە پێشتر هەڕەشەیان لە جووتیارانی کورد کرد. کە ناهێڵن دەغڵکانیان دروێنە بکەن. بە ئاشکرا دەیانەوێت ئەو گوندانەی باشووری کوردستان داگیربکەن.

هەردوو حیزبە دەسەڵاتدارەکانی کوردستان، لە پێش (١٦/ ئوکتۆبەر/ ٢٠١٧) دا. لە کاتی هەڵبژاردنەکاندا. موزایەدەیان بە کەرکووکەوە دەکرد و دروشمی (کەرکووک دڵی کوردستانە) و (کەرکووک قودسی کوردستانە) و (کەرکووک هەڵەی سوورمانە و سازشکردن لەسەر کەرکووک، گەورەترین ناپاکییەکی و هەرگیز لێبووردنی نییە) و (کەرکووک دەگەڕێنەوە بە باوەشی کوردستان) و (یا کەرکووک و خانەقین.. یا تا ماوین دەجەنگین) کەمەکی تر لەم درێشمە بریقەدارانەیان. بەڵام لە دوای فرۆشتنی کەرکووک، لە لایەن هەردوو حیزبی دەسەڵاتدارەوە. هەر یەکەیان ئەوی تەریان. تاوانبار دەکات و پاکانە بە خەی دەکات، دەستە چەورەکانیان بە یەکتریدا دەسڕن. کەرکووکی دە و قودسیان لە باوەشی کوردستان دەرکرد و خستیانە باوەشی داگیرکەری کوردستانەوە. لە ئێستادا بەرپرسانی ئەم دوو حیزبە ناوەرن ناوی کەرکووکیش بهێنن. لە ئەمەدا کورد لە کەرکووک بە تایبەتی و لە ناوچە فرەشراوەکانی ترمان بە گشتی، باجی ئەم ناپاکییەی سەرکردە تاوانبارەکانی ئەم حیزبانە دەدەنەوە. هەر لە یەکەم ڕۆژی داگیرکردنی کەرکووک، ئەو فسفس پاڵەوانانە بە چوار ناڵە و ئاسکە ئاسایی رایان کرد بە سلێمانی و بە هەولێر. لەگەڵ ئەوشدا، هەموو کەرکووک فرۆشکان پایەی حیزبی و دەسەڵاتیان لە ناوە حیزبەکانیاندا، بەرزتر کرانەوە؟!
ئەوەی کە جێی داخە، هەوەستی شەرمەزاری و بێدەنگی حکوومەتی باشووری کوردستان و بە هەوەستی بە ناوە سەرکردەکانی کورد. کە ڕۆژانە تورکیا ناوچەیەکی زیاتری باشووری کوردستان داگیردەکا. ڕۆژیش نییە کە فرۆکەکان و تۆپخانەکانی تورکیا ڕووبەرێکی زیاتری دارستانە سروشتییەکانی کوردستان نسووتێنن.

گوندەکان لە ترسا چەدەکرێن. یا سوپای تورکیا بە زەبری چەک و بە زەرداری داگیریان دەکەن.

لە ئێستاشدا، وا بە بەرچاوی دەسەڵاتدارانی کوردەوە لە باشووری کوردستان. تورکیای داگیرکەر، دارستانکانمان دەبڕێتەوە بۆ تورکیا دەبات. کەچی سەرکردەکانی کورد و حکوومەتی کوردستان. قووقەپیان لە کردووە و فزەیان لێوە نایات. سەری خۆیان شۆکردوون و گوێی خۆیان گرتووون. چونکە هەموو سێ و ترکیان خستووەتە بەردەم تورکیای داگیرکەری کوردستان و بوونە بە نۆکەر و بە کۆیلەیان و بە کەوا سووری پێش لەشکری تورکیا و سیخوڕی لەسەر گەریلاکانی باکووری کوردستان و پێشمەرگەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەکەن. هەر لەسەر داخوازی تورکیا ڕۆژنامە سزادراوەکانی بادینان گیران. لە پێناوی بەرژەوەندی و مانەوەیان لە دەسەڵات و بە دزینی پارە و سامانی گەلەکەمان. کە هەیە ئەوە نزانێت کە هەڵمەت و دهەک پربوونە لە میت و لە سیخوڕی تورکیا و سلێمانیش لە ئیتلاعاتی ئێرانی. بە سیخوڕیکردن لەسەر شۆشگەڵان و تەکۆشەران و چالاکوانانی کوردستان. ئەمەی کورد خەمان دەڵێین: " ئاگەر تەور کلکی لە دار نەبێت.. تەور ناتوانێیت دار ببڕێتەوە"
دەڵێن (بەرهەم ساڵح) لەسەر پشکی کورد بووە بە سەرۆک کۆماری عێراق. (فوئاد حوسین) یش وەزیری دەرەوەی عێراق هەر کوردە. بەڵام تا ئێستا چییان بە کورد کردووە؟ ئایا لەمەی تورکیایان کردووە، دەرهەق بەو تاوانە قەزەوەنانەی کە لە گەلی کوردمانی دەکات؟ ئایا بەدەنگییان ترسنۆکی نییە؟ یان لە لادەستانی پێستەکانیان دەترسن. بە ناوەرن بانگی باڵەزی تورکیای فاشست لە بەغدا بکەن و نازایی گەلی کوردستانی پێ رابگەیەنن؟ لە فوئاد حوسین دەپرسین گەر راستە تۆ نوێنەری کوردی لە حکوومەتی عێراقدا، بە ناوەری لە ئەنجووومەنی ئاسایشی نەتەوە یەکگرتووەکان شکات لە تورکیا بکەیت؟؟ چونکە گەر بتووت ئەم دەسەڵاتەت هەیە. کە لە دژی تاوان و هەڵشەکانی تورکیا بە سەر گوندەکانی باشووری کوردستان.
یا ئەمە ڕەکەوتنێکی نهێنییە لە نێوان تورکیا و عێراق. ئەو عێراقەی بەرهەم ساڵح سەرکۆتی و فوئاد حوسین وەزیری دەرەوەیەتی. گەر هیچتان لە دەست نایات، پەمان بێن کورد چی دەکی بە ئەوە خشبەت؟ ئەوە عێراقچەتی دەکەن نەک کوردایەتی.
وەکو پێشینان دەڵێن:"وتیان حوشتر کوێکت بوو.. لە

وەڵامدا وتی.. بوو نەبوو کەپوو.. بارەکەی سەر پشتی من سووک ناکات و بارەکەم هەر لەسەر پشتمە"
داوا لە کەمەکانی ژینگەپارێزی کوردستان و هەموو کوردستان پەروەرەکی دەستز دەکەم کە لە ئاستی ئەم تاوانانەی تورکیا رەگەزپەرست بەدەنگ نەبن و بچنە بەردەم کونسخانەی تورکیا لە هەولێر و پرتستەی تاوانکانی تورکیا بکەن و داوای راگرتنی جینۆسایدی دارستانکانی کوردستان بکەن. یاداشتکیش دەربارەی ئەم تاوانە بەدەنە نوێنەری نەتەوە یەکگرتووەکان لە عێراق و بە پارتی سۆوزی ئەمانیا و چەندین وڵاتانی تر و بە رەکخراوی ژینگەپارێزی جیهانیش.
شەرمەزاریشە بە دەسەڵاتی کوردی لە باشووری کوردستان. کە هیچ هەوەستکیان نییە. بیدەنگیان ئوپەی ترسنکی و بە غیرەتیە. ئایا دارکانی دارستانکانمان گریلا و پێشمەرگە و شەرقانانی باکوور و رۆژهەڵات و رۆژئاوای کوردستان؟!
واش دیارە ئەردگانی رەگەزپەرست و خەنەڕۆ و تاوانبار، کە دژمنی ئازادی و ژیانە. تووشی کوردفەبیا بووە. دار و دەوەن و بەرد و بنچکی کوردستانی لەبوونە بە کورد. رقی لە سەبەرکەی خەیشیەتی، وا دەزانت کە کوردە و دوای کەوتووە.

نەرویج: ٣١/ مایە/٢٠٢١

یەکی حوزەیران.. عەلی حەمەشید

بەبەنەی ڕۆژی جیهانی منداڵانەوە

ئەوا یەکی حوزەیرانە
جەژنە و ڕۆژی منداڵانە
فیستیڤاڵی گەرانییە
سەما و جوڵەی پە جوانییە
وەک پەپولە و گوڵی بەندار

منداڵانی شەنگ و نازدار
دە پێ هیوا و خەونی مەزن
تەکەڵە یەک بوون دەن و دەچن
بەدەنگەکی بەرز و شیرین
بەخەندە و قاقا و پێکەنین
دەڵەن هەوەی خەتان بدەن
مافەکانمان لەبیر مەکەن

٢٠٢١/٥/٢٩